

ТДУ: 372.849 (575.3)

ТКБ: 74.261.4 (2Т)

П-18

КАРИМОВА ДИЛОРОМ ОТАХЎҶАЕВНА

**АСОСҶОИ ИЛМӢ-МЕТОДИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ ДАР
ФАКУЛТЕТҶОИ ҶАЙРИФИЛОЛОГӢ** (дар заминаи матнҶои тахассусӢ)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҶои педагогӢ
аз рӯи ихтисоси 13.00.08 – Назария ва методикаи таҳсилоти касбӢ
(13.00.08.04 – Назария ва методикаи фанҶои гуманитарӢ (таҳсилоти
касбӢ))

Диссертатсия дар кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷики МДТ-и «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Гафуров» омода гардидааст

Роҳбари илмӣ: **Негматов Саъдуллоҷон Эргашевич** – доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи забоншиносии умумӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Шербоев Саидбой** – доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷики ДБЗХТ ба номи Сотим Улуғзода, узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Котибова Шарифамоҳ Пирмуҳамадовна – номзади илмҳои педагогӣ, мудирӣ шӯбаи мактабҳои камнуфус ва бознигариву такмили стандарт, барномаҳои таълимию китобҳои дарсии таҳсилоти ақаллиятҳои миллии Пажӯишгоҳи рушди маорифи ба номи Абдурахмон Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

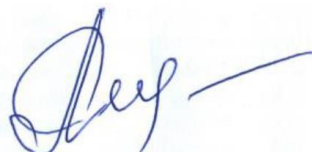
Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни**

Ҷимояи диссертатсия _____ соли 2024, соати 09.00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.КOA-023 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) баргузор мегардад.

Бо матни диссертатсия дар китобхонаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва дар сайти tnu.tj дар суроғаи 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17 шинос шудан мумкин аст.

Автореферат « _____ » _____ соли 2024 фиристода шуд.

Котиби илмии Шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои педагогӣ, дотсент

Рузиева Л.Т.

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи тадқиқот. Дар замони ташаккули босуръати ҷаҳонишавӣ ниёз ба кадрҳои соҳибтаҳассус беш аз пеш меафзояд. Яке аз унсурҳои барҷаста ва муҳимми мутахассиси соҳибилм ва соҳибмаълумот ба таври бояду шояд донишҷӯи забони давлатӣ, дорои малакаҳои хуби ҳуҷҷатнигорӣ, соҳиби фарҳанги баланди суҳанварӣ ва тафаккури нутқи бофасоҳат ва равшанбаён будани ӯ маҳсуб меёбад. Аз ин лиҳоз баррасӣ ва коркарди асосҳои илмӣ-методиҳои таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ макотиби олии кишвар, ба низом даровардани маҷмӯи васоити таълимию методӣ дар раванди таълими забони тоҷикӣ, пешниҳоди роҳу усули самарабахши омӯзиши фанни забони тоҷикӣ аз масъалаҳои мубрам ва муҳим маҳсуб меёбад.

Ба таъбири академик Муҳаммадҷон Шакурӣ, «Забон ҳама ҳастии инсонро дар худ маҳфуз медорад ва ин ҳастии инсон ба рӯи аҳли олам, ба пешвои воқиаҳои дунё ва дирӯзу имрӯзи ҷаҳон дарҳои манзили худро кушодааст, ҳамаи онҳоро дар бар гирифтааст. Чун мутафаккиронро шоирон нутқ оғоз карданд, ин ҳастии ҳамагирӣ инсон аз кушодадилӣ ба суҳан меояд ва арзи ҳол мекунад. Хиштҳои бинои забон аз ҳоку оби бисёре рехта шудаанд ва ҳама рангу бӯи зодбумҳои худро кам ё беш нигоҳ медоранд. Ин ҳам як сабаб аст, ки суҳан ин қадар рангбандиҳо, лаҳномезиҳо, нозукадоиҳо дорад» [Диссертатсия, 102, с.17].

Забони тоҷикӣ чун забони давлатии халқи тоҷик ва миллати болобаланди тоҷик дар масири таърих пасту баландиҳои зиёдеро паси сар карда, равишу равияҳои гуногунро санчидаву омӯхта ба сифати як забони комил ва тавоноии тамаддуни олам ва фарҳанги миллӣ то замони мо расидааст, ки эҳтиёту эҳтиром ва омӯзиши ҳамаҷонибаи он аз вазифаҳои муқаддас маҳсуб меёбад. «Забони модарӣ оғозгоҳи ҳама оғозхост, асоси маънавият, маданияти ҳақиқии ботинӣ, худшиносии иҷтимоиву ахлоқии шахс аст» [Диссертатсия, 102, с.180].

Дар адабиёти илмӣ методӣ дар робита ба масъалаҳои таълими забони тоҷикӣ, ташаккули фарҳанги нутқи хонандагонӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва муҳассилини макотиби олии давомӣ чанд соли охир қорҳои хуб ва назаррас ба анҷом расидааст. Аз ҷониби муҳаққиқон, мутахассисон, устодони варзидаи соҳаи методикаи таълиму тадрис як силсила рисолаҳои илмӣ, монографияҳо, дастуру васоити таълимӣ-методӣ оид ба рушди самти касбии маданияти нутқи донишҷӯён таҳия ва интишор шудааст. Дар ин росто хидмати бузурги устодони соҳаи методикаи таълими забони тоҷикӣ академикҳо М.Лутфуллозода, Ф.Шарифзода, узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон С.Шербоев, профессорон М.Саломӣ, Б.Қамолӣ, Ф.Зикриёев, С.Неғматов, муҳаққиқони шинохтаи ҷумҳурӣ С. Аминов, Қ.Сангов, А. Байзоев ва дигарон назаррас ва арзанда аст.

Аҳамияти рӯзафзуни ташаккули салоҳиятмандии касбии мутахассисони соҳаҳои гуногуни ҳоҷагии халқи ҷумҳурӣ дар робита ба фарҳанги нутқ ва гуфтору навиштор, зарурати амалии таҳияи низоми босамари таълими забони тоҷикӣ, рушди маҳорат ва малакаи забондонӣ ва забоншиносӣ, ки аксаран аз сатҳи пасти

нутки шифоҳӣ ва хаттии шогирдони макотиби олий дарак медиҳад, муайян намуд, ки аҳамияти баланд бардоштани савияи дониш ва маҳорату малакаи нутқи донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ (манзури мо - ихтисосҳои таърих, таърих ва ҳуқуқ) хеле муҳим ба назар мерасад.

Арзишнокии масъалаи инкишофи маданияти нутқи тахассусии донишҷӯёни ихтисосҳои зикршуда дар он аст, ки консепсияи ҷадиди таълим, пеш аз ҳама, аз ташаккули салоҳияти касбӣ, салоҳияти суҳандонӣ ва муоширати озод ва фасеҳ будани муҳассилин вобастагӣ дорад. Дар самти пайдо кардани малакаҳои хуби гуфтор ва навиштор, ба таври бояду шояд донишҷӯёни забони тоҷикӣ, таҳия ва корбасти роҳу усули босамари фарҳанги суҳанронӣ нақши асосиро таълими босифати фанни забони тоҷикӣ дар заминаи матнҳои тахассусӣ ба иҷро мерасонад.

Дар замони муосир талабот оид ба баландшавии сифати дониш, маҳорат ва малакаи хатмкунандагони мактабҳои олий рӯ ба афзунӣ мениҳад. Агар аз бар намудани донишҳои тахассусӣ як тарафи масъала бошад, тарафи дигари он ташаккули маҳорати суҳанварӣ ва муоширати озод ва фасеҳ дар доираи ихтисос, шиносии комил бо истилоҳоти тахассусӣ маҳсуб меёбад. Низомии муосири таҳсилотро ҳалли масъалаи зерин тақозо мекунад: тайёркунии мутахассиси босаводе, ки дорои сифатҳои соҳибмаърифатӣ, таҳлили интиқодӣ, рушди тафаккури эҷодӣ ва маҳорати мутобиқ шудан ба фазаи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мебошад.

Гузориши ин масъала хосатан дар тайёр кардани мутахассисони соҳаи таърих ва ҳуқуқ арзишнок аст. Мухобиротии таълим бояд дар ин самт дастрасии маълумот, ташаккули имкониятҳои илмиву эҷодии шахсӣ, баландбардорӣ ва тақмили ихтисос ва таъбири соҳаи фаъолиятро дар марҳилаи фаъолнокии ҳаёт таъмин намояд.

Дар сатҳи баланд донишҷӯёни забони давлатӣ, меъёрҳои забони адабии ҳозираи тоҷик, шиносии комил бо истилоҳоти тахассусӣ, дарки мутуни ихтисос, малакаи кор бо забони сарчашмаҳо ва донишҷӯёни асосҳои имло ва ҳуҷҷатнигорӣ хеле муҳим маҳсуб шуда, мавзӯ ва мундариҷаи ҳар як мавзӯи таълим тавре муайян мегардад, ки сатҳи мустақилиятнокӣ, қобилият, малакаю маҳорат ва донишҳои назариявии донишҷӯ-мутахассиси оянда ташаккул ёбад.

Дар рисолаи мазкур омӯзиши забони тоҷикӣ ва ташаккули маданияти нутқи мутахассиси оянда мавриди ҳаллу фасл ва пажӯҳиши махсуси мо қарор мегирад. Ҷомеа дар назди хатмкунандагони факултетҳои ғайрифилологии донишгоҳҳо вобаста ба пешравии воқеияти давру замон талаботи нав ба нав мегузорад. Ба ҷуз рушди савияи дониш, маҳорат ва малакаҳои забондонӣ, фарҳанги гуфтор, маданияти нутқ, вусъати фикр, салоҳияти иртиботӣ, одоби муошират аҳамияти бузурги маърифатӣ ва иҷтимоӣ-ахлоқиро соҳиб аст. Парадигмаи нави низомии таҳсилот дар назди системаи маориф вазифаҳои муҳим мегузорад. Қабл аз ҳама, омода намудани шахсияти забондон, мутахассиси босавод, корманди закии дорои тафаккури интиқодӣ, эҷодкор, ба муҳити зудтағйирёбандаи иҷтимоӣ иқтисодии давру замон мутобиқ. Унсурҳои асосӣ на миқдори дониш, балки сифати аз худ

шудани иттилоот ва маълумот, пайвастагии он бо таҷрибаи зиндагӣ ва фаъолияти касбӣ, қобилияти ёр гаштани илму амал аст. Муайян намудани ин масъалаҳо дар робита ба тайёрии касбии мутахассисони соҳаи таърих ва ҳуқуқ махсусан муҳим аст.

Дарачаи омӯхта шудани мавзуи тадқиқот. Методикаи таълими забони тоҷикӣ альфон ҳамчун самт ва равияи махсуси илми педагогӣ дар шароити муносири рушди лингводидактикаи ватанӣ рӯ ба рушд ниҳодааст. Ҳам дар самти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ҳам дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ солҳои охир як силсила диссертатсияҳо, монографияҳои илмӣ, мақола ва гузоришоти илмӣ ба анҷом расида, бобати коркарди бунёди ва методологии масъалаҳои гуногун қадамҳои устувор ба назар мерасад.

Дар асарҳои методистони тоҷик академик М. Лутфуллоев, академик Ф. Шарифзода, узви вобастаи АТТ, профессор С.Шербоев, узви вобастаи АТТ, устод С. Аминов, профессорон С.Неъматов, Ф.Зикриёев, муҳаққиқони шинохтаи ҷумҳурӣ Б.Камалиддинов, С.Анварӣ, Г.Камолова, Н.Маъсумӣ, М.Мирзоева, С.Ҳочаев, Э.Шарипов, А.Эшонҷонов ва чанде дигар дар иртибот ба таълими масъалаҳои гуногуни таълими забони тоҷикӣ тавсия ва мулоҳизаҳои ҷолиб пешниҳод шудаанд.

С.Шербоев дар рисолаи доктории хеш, ки бевосита ба таълими синтаксиси ҷумлаҳои содаи забони тоҷикӣ (1992) бахшида шудааст, дар иртибот ба мавзӯҳои барномавии фасли «Синтаксис (наҳв) ва аломатҳои китобат» оид ба таълими ду мавзуи он – «Ибора» ва «Сараъзоҳои ҷумла»- андешаҳои методии хешро, воқеан ҳам, зимни таъриҳи намудан ба фикрҳои ҷолиби тавачҷуҳ, баҳусус, методистони рус ибраз доштааст.

Дар рисолаи доктории профессор С.Э.Негматов «Асосҳои илмии таълими лексикаи забони тоҷикӣ дар шароити дузабонии русӣ ва тоҷикӣ (Москва,1991)» бори нахуст дар қаламрави Иттиҳоди собиқ шуравӣ таълими забони давлатӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи таҳсил ба забони русӣ (забони модарии мактабиёни рус) дар шароити билингвизм мавриди ҳаллу фасл қарор гирифт. Муаллиф дар рисолааш асосҳои назариявӣ-методологии таълими луғатро дар ҳамбастагӣ бо робитаҳои пайвандии унсурҳои забон (системные связи) ба риштаи таҳқиқи кашада, роҳи усули самараноки афзуншавии луғати хонандагони русзабонро дар дарсҳои забони тоҷикӣ пешниҳод кардааст.

Шурӯ аз соли 2010 бинобар фаълони амал кардани Шурои диссертатсионӣ дар назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Академияи таҳсилоти Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 13.00.02 – назария ва методикаи таълими забонҳои русӣ, тоҷикӣ ва хориҷӣ як силсила корҳои илмӣ оид ба методикаи ин фанҳо бомуваффақият дифоъ шуд, ки он ҳама барои пешрафт ва рушди илми методикаи таълими забонҳо дар Тоҷикистон қадами хайр маҳсуб меёбад. Рисолаҳои муҳаққиқон Г.Ҳочиматова, Л.Рӯзиева (диссертатсияҳои докторӣ), М.Товбаева, Т.Ашӯрова, Н.Мачидова, М. Тағоева, К. Гадоев, Н. Партов, М. Камолова, А. Ёқубова, А. Иноятбекова, М. Сафарова, Ҳ. Сатторова, Ш. Котибова, С. Зоиров ва чанд нафари дигар (рисолаҳои

номзадӣ) дар самти пажухиши масъалаҳои мубрами таълими забонҳо сухани тоза мебошад.

Чунончи, дар рисолаи номзодии Ш. Котибова «Машқҳои таҳлилию таркибӣ дар инкишофи нутқи мураттаби хонандагони синфҳои ибтидоӣ» (роҳбари илмӣ академик М.Лутфуллоев) масъалаҳои мубрами дарёфти роҳу усули босамари ташаккули нутқи шифоҳии хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз фанни забони тоҷикӣ дар заминаи матнҳои таълимӣ мавриди баррасии ҳамачониба қарор ёфтааст.

Такмили фарҳанги нутқи донишҷӯён (аз рӯйи ихтисос), маданияти суҳанронии касбии онҳо дар қорҳои диссертатсионии олимони ватаниву хориҷӣ Л. Рӯзиева, А.Ваҳобова, С. Зоиров, Н. Алиева, И.Бобоева, Р.Р. Рамазанова, А.А.Здорова, Г.Г.Плотникова, Т.В. Кубишкина, Т.Е.Тимошенко, В.Е.Гордиенко, Н.М. Лазарева, С.Н. Бирюкова ва дигарон таҳқиқ шудаанд. Мутаассифона, то ҳол асосҳои илмӣ-методии таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ, аз ҷумла, мувофиқи ихтисоси «Таърих ва ҳуқуқ», ки вижагиҳои хоси худро дорад, мавриди ҳаллу фасл нашудааст. Методикаи таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои гуногуни макотиби олии кишвар роҳу усули хоси худро дорад. Аз ҷумла, омӯзиши вожаҳо ва истилоҳоти хоси илми таърих ва ҳуқуқ, интиҳоби матнҳои таҳассусӣ, маҷмуи машқҳо ва супоришҳои шифоҳӣ ва ҳаттӣ ва амсоли он. Аз ин лиҳоз тасмим гирифтём, ки диссертатсияи хешро дар мавзӯи «Асосҳои илмӣ-методии таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ (дар заминаи матнҳои таҳассусӣ)» интиҳоб ва ба анҷом расонем.

Робитаи тадқиқот бо барномаҳои илмӣ. Таҳқиқоти мазкур бо барномаи дурнамои илмии кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷики МДТ-и «ДДХ ба номи академик Бобочон Ғафуров» таҳти унвони «Масъалаҳои таълими забон ва адабиёти тоҷик, услубшиносӣ» робитаи қавӣ дорад. Мавзуи тадқиқи мавриди назар як ҷузъи қорҳои илмӣ-тадқиқотии кафедраи номбурда буда, қорқарди низоми мураттаби таълими забони тоҷикӣ дар пояи методологияи илмӣ ва таҷрибаи пешқадами аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва дар таҷриба санчидашуда бо назардошти ихтисоси донишҷӯёни риштаи «Таърих ва ҳуқуқ дар заминаи матнҳои таҳассусӣ» саҳми босазо хоҳад гузошт.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади тадқиқот: қорқарди низоми мураттаби таълими забони тоҷикӣ дар асоси методологияи илмӣ ва таҷрибаи пешрафтаи аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва дар амал санчидашуда бо назардошти ихтисоси донишҷӯёни риштаи «Таърих ва ҳуқуқ дар заминаи матнҳои таҳассусӣ» мебошад.

Вазифаҳои тадқиқот

Мақсади қори диссертатсионӣ ҳалли як қатор вазифаҳои пешбиншударо тақозо менамояд. Аз ҷумла:

1. Таҳқиқи асосҳои илмӣ-методии таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ, минҷумла, бозёфти роҳу усулҳои ташаккули фарҳанги нутқи донишҷӯён дар заминаи матнҳои таҳассусӣ (ихтисоси «Таърих ва ҳуқуқ»).

2. Мушаххас намудани мазмун ва мундариҷаи таълими фанни забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ аз нигоҳи хусусиятҳои лексикӣ, грамматикӣ ва матн таълимии таҳассусӣ.

3. Вазъи таълим ва омӯзиши забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, таҳлили китобҳои дарсӣ, бознигариӣ барнома, силлабусҳо ва дастурҳои таълимӣ, мавҷудияти маводи дарси (матн, машқ) марбути ихтисос.

4. Муайян намудани таълими забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ дар партави муносибати босалоҳият ба таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ: дарки моҳияти аслии муносибати босалоҳият ба таълим, нофаҳмиҳо дар мавриди татбиқи амалии муносибати босалоҳият ба таълим.

5. Коркарди асосҳои илми методикаи таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ дар робита бо илмҳои лингвистика, педагогика, психология ва дидактика.

6. Таҳқиқи илмии моҳияти матн ҳамчун категорияи лингвистӣ ва методӣ дар партави таъмини муносибати босалоҳият ба таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ.

7. Коркарди системаи машқҳо аз фанни забони тоҷикӣ барои донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ (ихтисоси «Таърих ва ҳуқуқ») дар робита ба ташаккули малақаҳои коммуникативӣ (иртиботӣ) ва нутқи мураттаб.

8. Тавсиф ва ҷамъбасти натиҷаи корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ дар ташаккули салоҳиятмандӣ ва фарҳанги нутқи донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар заминаи матнҳои таҳассусӣ.

Объекти тадқиқ – асосҳои илмӣ-методии таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ дар заминаи матнҳои таҳассусӣ (ихтисоси «Таърих ва ҳуқуқ») ба шумор меравад.

Мавзӯи (предмет) тадқиқот роҳу усулҳои таълими забони тоҷикӣ дар факултети таърих ва ҳуқуқ аз ҷумла, омӯзиши вожаҳо ва истилоҳоти ҳоси илми таърих ва ҳуқуқ, интихоби матнҳои таҳассусӣ, маҷмуи машқҳо ва супоришҳои шифоҳӣ ва хаттӣ ва мисоли он мебошад.

Фарзияи тадқиқот–таълими маданияти нутқ ва таълими ҷамъбасти забони тоҷикӣ ба донишҷӯёни ихтисоси таърих, таърих ва ҳуқуқ вақте самарабахш мегардад, ки агар раванди омӯзиши ин фан дар заминаи матнҳои таҳассусӣ роҳандозӣ шуда, таъмини салоҳиятмандии забонӣ, коммуникативӣ (иртиботӣ) ва ташаккули маҳорат ва малакаи нутқи мураттаби донишҷӯён дастрас гардад.

Марҳилаҳои тадқиқот. Тадқиқот хусусияти назариявӣ-эксперименталӣ дошта, дар давоми 6 сол (2017-2023) гузаронида шудааст.

Марҳилаи аввал (солҳои 2017-2019) – омӯзиш ва шиносӣ бо адабиёти марбути тадқиқоти диссертатсионӣ, мушоҳидаи раванди омӯзиши забони тоҷикӣ дар робита ба муносибати босалоҳият ба таълим дар заминаи матнҳои таълимии таҳассусӣ, дарёфти роҳу усули ташаккули нутқи донишҷӯёни ихтисоси «Таърих ва ҳуқуқ», ҷамъовариӣ маводи дидактикӣ.

Мархилаи дуюм (солҳои 2020-2021) – коркарди асосҳои илми методикаи таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ дар робита бо илмҳои лингвистика, педагогика, психология ва дидактика; муайян намудани асосҳои таълими забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ дар партави муносибати босалоҳият ба таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ (ихтисоси «Таърих ва ҳуқуқ»), дарки моҳияти аслии муносибати босалоҳият ба таълим ва татбиқи таҷрибаҳои амалии муносибати босалоҳият ба таълим.

Мархилаи сеюм (солҳои 2022-2023) - коркарди системаи машқҳо аз фанни «Забони тоҷикӣ» барои донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ (ихтисоси «Таърих ва ҳуқуқ») дар робита ба ташаккули малакаҳои коммуникативӣ ва нутқи мурағаб; тавсиф ва ҷамъбасти натиҷаи корҳои озмоишӣ-таҷрибаӣ дар самти ташаккули салоҳиятмандӣ ва фарҳанги нутқи донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар заминаи матнҳои таҳассусӣ, тавзеҳи методии нуктаҳои асосии диссертатсия ва таҳияи гунаи ниҳони он.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқотро осори олимони забоншинос ва методистони маъруфи ватанӣ ва хориҷи кишвар, аз қабили М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, С. Шербоев, С. Негматов, С. Аминов, Р.И. Аванесов, Л.А. Вербитская, В.В. Виноградов, Б.Н. Головин, В. Г. Костомаров, М.В. Панов, Л.И. Сквортсов, В.И. Чернишев, Л.В. Шерба ва диг., психология ва педагогика А.Н. Гвоздев, Н.И. Жинкин, С.Ф. Иванова, А.А. Леонтев, В.В. Морозов, И.П. Павлов, И.М. Сеченов, А.Н. Соколов, Л.А.Чистович ташкил менамояд.

Асоси методологии таҳқиқотро ҳамчунин муқаррароти мавҷудаи назарияи методҳои таълими забони модарӣ (Л.П.Федоренко), равишҳои муосир ва ҷанбаҳои гуногуни назария ва амалияи таълими забони модарӣ ва маданияти нутқ ташкил додааст, ки дар асарҳои М.Т.Баранов, В.В.Лвов, М.Р.Лвова, А.Текучев, Р.Б.Сабаткоев, Е.А.Бистрова, Н.М.Шанский ва дигарон ба тасвир расидааст.

Сарчашмаи маълумот. Ба сифати сарчашма ва маълумотҳои муътамад осори педагогӣ, методӣ, психологӣ, дидактикӣ, лингвистӣ, фарҳангшиносии олимони доир ба масъалаҳои муносибати босалоҳият, салоҳияти коммуникативӣ, моделҳои таҷрибаӣ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва ғайра истифода гардиданд.

Дар рафти таҳқиқот масъалаҳои салоҳиятмандии коммуникативӣ, хусусиятҳои милли-фарҳангӣ, ташаккули салоҳиятмандии забонӣ, иҷтимоӣ-фарҳангии муҳассилин (В.Г. Воробёв, И.И. Лейфа, Г.Г. Қаршиева); ташаккули салоҳиятмандии байнифарҳангӣ (И.А. Зимняя, А.П. Бостанжи, А.П. Садохин, С.Э. Негматов, Х.Г. Сайфуллоев, Р.А. Свиридон, И.С. Соловёва, В.П. Фурманова); салоҳиятмандии коммуникативии байнифарҳангии донишҷӯён дар раванди омодагардонии касбӣ (С.Н. Алиев, З.Х. Сайфуллоева, И.Е. Павленко), асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи таҳсилот, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030» ва ғайра низ мавриди истифода ва баҳрабардорӣ қарор гирифтааст.

Заминаҳои эмпирикӣ.

Асоси эмпирикии таҳқиқотро омӯзиши адабиёти илмӣ-методи марбут ба мавзӯ, таҳлили барнома ва китобҳои дарсӣ, озмоишҳои педагогии муқарраркуниву таълимӣ-методӣ бобати муайян намудани мазмуни таҳсилот, вазъи таълим ва сатҳи дониши донишҷӯён, ки дар доираи методи омории таҳқиқот чамъбаст гардидааст. Ва инчунин барои ҳалли вазифаҳои гузошташуда **методҳои таҳқиқотии зерин** истифода гаштанд:

- бунёди-назариявӣ (таҳлили лингвистӣ, психологӣ-педагогӣ, илмӣ-методӣ, таҳлили муқоисавии китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимӣ);

- эмпирикӣ (мушоҳида, озмоиш, таҷриба, таҳлили сифативу миқдории натиҷаҳои эксперимент, чамъбасти омӯрӣ ва ҳулосабандӣ).

Таҳлилу чамъбасти далелу маълумоти дар чараёни озмоиш бадастомада ва арзёбии муқоисавии натиҷаҳои онҳо ва дар шакли маълумоти омӯрӣ ва коркарди оқилонаи онҳо ба вучуд омадаанд, ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи тадқиқот

Натиҷаи тадқиқоти диссертатсионӣ дар рафти таҷрибаи эксперименталӣ дар МДТ-и «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров», кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷик ва кафедраи умумидонишгоҳии забони тоҷикии донишгоҳи мазкур амалӣ гашта, натиҷаҳои он дар мақолаҳо баррасӣ гаштаанд.

Навигониҳои илмӣ тадқиқот иборат аз инҳост:

1. Бори нахуст дар илми лингводидактикаи ватанӣ коркарди асосҳои илмӣ-методи таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ дар робита бо илмҳои лингвистика, педагогика, психология ва дидактика ба амал оварда шуд.

2. Таълими забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ дар партави муносибати босалоҳият ба таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олиӣ касбӣ таҳқиқи ҳамаҷонибаи ҳудро ёфта, ба моҳияти аслии муносибати босалоҳият ба таълим равшанӣ андохта шуд ва нофаҳмиҳо дар мавриди татбиқи амалии муносибати босалоҳият ба таълим муқаррар гардид.

3. Системаи машқҳо ва матнҳои таҳассусӣ барои донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ (ихтисоси «Таърих ва ҳуқуқ») дар робита ба ташаккули малақаҳои коммуникативӣ(иртиботӣ) ва нутқи мурағаб аз фанни забони тоҷикӣ пешниҳод гардид.

4. Дар рисола матн ҳамчун категорияи лингвистӣ ва методӣ тафсири комил ёфта, дар партави муносибати босалоҳият ба таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ таҳқиқ гардид.

5. Собит гардид, ки лингвистикаи матн ҳамчун соҳаи илми ҷудоғона бо ҳадафҳо ва вазифаи аслии хеш – муайян намудани моҳият ва асосҳои фароҳам овардани шарту шароити муоширату муомилоти байниинсонӣ ба иҷрои асосатҳо ва риояи принципҳои муҳимми дидактикӣ-иттилоотӣ, тарбиявӣ, рушдӣ ва таҳлилий-чамъбасти мақоми хосро ба иҷро мерасонад.

6. Тавсиф ва чамъбасти натиҷаи корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ дар самти ташаккули салоҳиятмандӣ ва фарҳанги нутқи донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ собит кард, ки дар заминаи матнҳои таҳассусӣ донишҷӯён ба фазои салоҳияти забонӣ ва коммуникативӣ дар сатҳи талаботи стандартҳои фанӣ ва барномаи таълимӣ хубтар ва амиқтар ворид мешаванд.

7. Дар системаи таълимии пешниҳодшуда дар муқоиса бо таълими анъанавии забони тоҷикӣ пешравӣ ва салоҳиятмандии муҳассилин баргузида эътироф шуда, татбиқи он дар асоси матнҳои таҳассусӣ мусбат арзёбӣ мегардад.

Ба ҳимоя нуктаҳои зерин пешниҳод мегарданд:

1. Дар сатҳи баланд донишҷӯёни забони давлатӣ, меъёрҳои забони адабии ҳозираи тоҷик, шиносӣ комил бо истилоҳоти таҳассусӣ, дарки мутуни ихтисос, малакаи кор бо забони сарчашмаҳо ва донишҷӯёни асосҳои имло ва ҳуҷҷатнигорӣ муҳим арзёбӣ шуда, мундариҷаи ҳар як мавзӯи дарс тавре бояд муайян гардад, ки дар баробари пурра аз худ намудани барномаи таълимӣ сатҳи мустақилиятнокӣ, қобилият, малакаю маҳорат ва донишҳои назариявии донишҷӯ-мутахассиси оянда ташаккул ёбад.

2. Ҷояи асосии муносибати босалоҳият ба таълим дар амал истифода бурдани дониш, малака ва маҳорати парварандаи донишҷӯён мебошад. Ҳарчанд ин низом дар соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон падидаи нав маҳсуб ёбад ҳам, он дар афкори педагогии мардуми мо асрҳои аср боз арзи ҳастӣ дорад ва бояд гуфт, ки муносибати босалоҳият ба таълим тавассути фардиқунонии раванди таълим ва ҷаҳолмандии шахсияти омӯзанда амалӣ карда мешавад.

3. Мақсади таълими забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ тақдир додани малакаю маҳорати суҳанварӣ ва баён карда тавонистани фикр, бе ҳато навиштан, мукамал намудани дарки амиқи ҷиҳатҳои хоси забони тоҷикӣ ҳамчун воситаи муошират ва интиқоли иттилоот, инчунин васеъ намудани ҷаҳонбинии умумигуманитарӣ дар таълим бо фаҳмиши амиқи сатҳи коммуникативӣ, маърифатӣ ва эстетикӣ донишҷӯён мебошад. Ба ибораи дигар, ташаккул додани салоҳияти касбии мутахассиси баландихтисос ба меъёри муқарраршуда бояд ҷавобгӯӣ бошад.

4. Асосҳои илмӣ-методии ташаккули фарҳанги нутқи донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар заминаи матнҳои таҳассусӣ аз забони тоҷикӣ бояд роҳандозӣ гардад. Дар ин росто матн ҳамчун категорияи лингвистӣ ва методӣ дар партави таълими муносибати босалоҳият ба таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ эътироф пайдо карда, тавассути системаи машқҳо ва матнҳои таҳассусӣ ба рушди салоҳиятмандии муҳассилини риштаи ғайрифилологӣ тақвият мебахшад.

Аҳамияти назариявии тадқиқот:

Амсилаи (модел) пешниҳодкардаи муаллиф дар раванди таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ дар заминаи матнҳои таълимии таҳассусӣ дар ташаккули салоҳияти забонӣ ва коммуникативии муҳассилин асоси назариявии омодагии донишҷӯён дар робита бо технологияҳои муосири педагогӣ аҳамияти

назарраси амалӣ пайдо карда, татбиқи он ба ғаълонокии инфиродии муҳассилин мусоидат менамояд.

Аҳамияти амалии тадқиқот:

Системаи машқҳо ва матнҳои таҳассусӣ, ки дар рисола пешниҳод шудаанд, дар ташаккули инкишофи нутқи шифоҳӣ ва хаттии донишҷӯёни ихтисоси «Таърих ва ҳуқуқ» муассир буда, дар самти салоҳияти забонӣ ва коммуникативии онҳо саҳми босазо доранд. Маводи дидактикии дар рисола ва маҳсусан дар қисмати замима ҷойёфта ба омӯзгорон дар ташкили бонизоми дарс ва машғулиятҳои амалӣ ёри калон мерасонанд.

Қобили зикр аст, ки дар диссертатсия ба суоли мантикии “Матни таълимӣ чист ва он аз нигоҳи таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологии макотиби олии ҳамчун категорияи методӣ чӣ гуна бояд роҳандозӣ гардад?”, ҷавоби мушаххас дода шудааст. Ба ақидаи мо матни таълимӣ ҳамчун маводи маҳсуси муошират дар раванди таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ маҳсуб ёфта, ба риояи принципҳои муҳими дидактикӣ нигаронида шудааст.

Дар диссертатсия системаи машқҳо, супоришҳо барои машғулиятҳои амалӣ, КМРО, КМД аз забони тоҷикӣ ва вусъати сатҳи маданияти нутқ дар асоси матнҳои таҳассусӣ пешниҳод карда шудааст, ки самаранокии онҳо бо истифодаи чунин усулҳо, аз қабилӣ кор бо матни таҳассусӣ, шарҳи вожаҳои душворфаҳм, шарҳи истилоҳот, моделсозии воҳидҳои лингвистӣ, таҳлили матн, интиҳоб ва ворид кардани калимаҳо, кор бо матни таҳрифшуда, тартиб додани нақша ва ғайра имконпазир аст.

Самаранокии методологияи пешниҳодшуда бо маълумоти санҷиши озмоишӣ-назоратӣ собит карда шуд ва он имкон медиҳад, ки дурнамои истифодаи минбаъдаи он дар таҷрибаи таълими забони тоҷикӣ ва маданияти нутқ вусъат ва таҳким бахшида шавад.

Этимоднокии натиҷаҳои бадастомада тавассути дақиқ будани асосҳои методологӣ ва назариявӣ; таҳлили ҳамаҷониба ва баҳисобгирии вазъи воқеии таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологии макотиби олии кишвар зимни омӯзиши концепсияҳои методикаи таълими забон дар шароити муосир, мувофиқат кардани методҳои таълим ба мақсад, вазифа, объект ва предмети таҳқиқ; хусусияти маводи таҷрибавӣ; санҷиши озмоишии фарзия ва тасдиқи муваффақонаи қори озмоишӣ-таҷрибавӣ дар раванди эксперимент; этимоднокии натиҷаҳои ба даст овардашуда; дар заминаи таҷрибаи қори бисёрсолаи муаллифи рисола дар муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ; коркарди маълумотҳои озмоишӣ тавассути методҳои омили риёзӣ таъмин карда мешавад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Муҳтавои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси 13.00.08 – Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ (13.00.08.04 – Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӣ (таҳсилоти касбӣ)) тибқи фармоиши ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат менамояд:

- банди 1. Коркарди назарияи таълими фанҳои мушаххас, аз ҷумла, дар сатҳи байнифаннӣ; фаъолияти инноватсионӣ ва таҷрибавӣ-озмоишии муаллимони фанҳо ҳамчун яке аз манбаъҳои рушди назария ва методикаи таълим дар соҳаҳои дониш ва дараҷаҳои таҳсилот.

- банди 2. Омӯзиши иқтисодии рушдбанда ва тарбиявии фанҳои таълимӣ дар равандҳои таълим.

- банди 3. Коркарди концепсияҳои мундариҷаи фанҳои таълимӣ дар дараҷаҳои гуногуни таҳсилот; тарҳрезии мундариҷа, методҳо ва шаклҳои ташкилии таълим дар шароитҳои тағйирёбӣ, иттилоотикунонӣ ва ҳамагонии равандҳои ҷомеа, фарҳанг ва таҳсилот.

- банди 4. Коркарди технологияҳои инноватсионии таҳсилот ва шаклҳои ташкили таълим.

Саҳми шахсии унвонҷӯ дар таҳқиқот аз асоснок гардонидани ғояҳо ва қоидаҳои асосии рисола, коркарди модели концептуалие, ки дар асоси муносибати босалоҳият ба таълими забони тоҷикӣ дар факултети ғайрифилологӣ дар заминаи матнҳои таҳассусӣ ҳини гузаронидани таҳқиқоти мазкур, тафсир ва тасдиқи натиҷаҳои ба даст омада иборат мебошад.

Саҳми муаллифи рисола дар коркард ва амалисозии семинари махсус дар мавзӯи «Роҳи усули ташаккули салоҳиятмандии коммуникативии муҳассилин дар заминаи матнҳои таҳассусӣ» дар машғулиятҳои забони тоҷикӣ иборат мебошад. Ҳамзамон маводи асосии рисола ба қисмати санҷишӣ-озмоишӣ ворид карда шуда, аз интихоби системаи машқҳо ва матнҳои таълимӣ, методҳои татбиқи амалии модели пешниҳодшуда, аз иштироки мустақими муаллиф дар раванди кори таҷрибавӣ-озмоишӣ, иҷрои мустақилонаи таҳқиқоти диссертатсионӣ ва матолиби ба ҷоп расида бармеояд.

Тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот

Натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ мунтазам дар маҷлисҳо ва семинарҳои илмӣ-методии кафедраҳои умумидонишгоҳии забони тоҷикӣ, методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷик ва маҷлисҳои шӯрои илмии факултаи филологияи тоҷики МДТ-и «ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров», дар конференсияҳои дохилидонишгоҳии МДТ-и «ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров», дар конференсияҳои сершумори байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ оид ба методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷик, ки дар вилояти Суғд, шаҳри Душанбе баргузор гаштаанд, манзур ва муҳокима шудаанд; қоидаҳои асосии рисола ва қисми озмоишии таҳқиқот дар раванди корҳои таълимии донишҷӯён дар факултети таърих ва ҳуқуқи МДТ-и «ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров» санҷида шудаанд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Нуктаҳо ва хулосаҳои асосии диссертатсия дар 18 мақола, аз ҷумла, 3 мақола дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 15 мақола дар маҷмуаҳои гуногуни илмӣ ба ҷоп расидаанд. Диссертатсия дар чаласаи муттаҳидаи кафедраҳои методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷик МДТ-и “Донишгоҳи

давлатии Хучанд ба номи Бобочон Ғафуров” муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия

Диссертатсия аз ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии тадқиқот, ду боб, ки аз ҳашт зербоб фароҳам омадааст, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои тадқиқот ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад. Рӯйхати адабиёт фарогири 211 номгӯй аст.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамияти интихоби мавзӯ ва дараҷаи омӯхта шудани он асоснок карда шуда, объект, предмет, мақсад ва фаразияи кор ва дар ин замина вазифаҳои асосии муҳаққиқ, методологияву методҳои пажӯҳиш, навгониҳои илмиву эътимоднокӣ ва мӯҳимияти назариявии диссертатсия мушаххасан баррасӣ гардида, ниҳоят, аҳамияти амалӣ ва мавридҳои муаррифии натиҷаҳои бадастомада аз он таъкид шудааст.

Боби I «**Асосҳои илмӣ-методии таълими забони тоҷикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар партави муносибати босалоҳият ба таълим**» унвон дошта, масъалаҳои забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ ва фанни таълимӣ дар партави муносибати босалоҳият ба таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ; мазмун ва мундариҷаи асосии таълими фанни забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ; методикаи таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ ва робитаи он бо илмҳои лингвистика, педагогика, психология ва дидактика; вазъи таълим ва омӯзиши забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, таҳлили китобҳои дарсиро мавриди баррасӣ қарор додааст.

Аз таҳқиқ ва баррасии масоили боби якум равшан мегардад, ки дар замони муосир талабот оид ба баландшавии сифати дониш, маҳорат ва малакаи хатмкунандагони мактабҳои олӣ рӯ ба афзунӣ мениҳад. Агар аз бар намудани донишҳои таҳассусӣ як тарафи масъала бошад, тарафи дигари он - ташаккули маҳорати суҳанварӣ ва муоширати озод ва фасеҳ дар доираи ихтисос, шиносии комил бо истилоҳоти таҳассусӣ маҳсуб меёбад. Низомии муосири таҳсилотро ҳалли масъалаи зерин тақозо мекунад: тайёр кардани мутахассиси босаводе, ки дорои сифатҳои соҳибмаърифатӣ, таҳлили интиқодӣ, рушди тафаккури эҷодӣ ва маҳорати мутобиқ шудан ба фазои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мебошад.

Дар сатҳи баланд донишҷӯи забони давлатӣ, меъёрҳои забони адабии ҳозираи тоҷик, шиносии комил бо истилоҳоти таҳассусӣ, дарки мутуни ихтисос, малакаи кор бо забони сарчашмаҳо ва донишҷӯи асосҳои имло ва ҳуҷҷатнигорӣ муҳим арзёбӣ шуда, мавзӯ ва мундариҷаи ҳар як мавзӯи дарс тавре муайян мегардад, ки дар баробари пурра аз худ намудани барномаи таълимӣ сатҳи мустақилиятнокӣ, қобилият, малакаю маҳорат ва донишҳои назариявии донишҷӯ-мутахассиси оянда ташаккул меёбад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми ҶТ пайваста кӯшиш менамоянд, ки низоми таълимро ҳамқадами замон гардонда, тадбирҳои мушаххасро амалӣ гардонанд. Ҳамин буд, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Стратегияи миллии рушди маориф то давраи солҳои 2030»-ро қабул ва ба тасвиб расонд. Тибқи ин ҳуҷҷат то соли 2030 стандарту барнома ва китобҳои дарсӣ ҳамчун асоси донишомӯзӣ, сарчашмаи боэътимоди тарбияи насли наврас ва ҷавонон дар руҳияи баланди худшиносии миллий, садоқат ба арзишҳои умумибашарӣ ва инсонӣ, парвариши ҳисси ватандӯстӣ ва меҳанпарастӣ хидмат намуда, дар асоси низоми ҷадиди “муносибати босалоҳият ба таълим” ба роҳ монда шаванд.

Гояи асосии муносибати босалоҳият ба таълим дар амал истифода бурдани дониш, малака ва маҳорати парваридаи донишҷӯён мебошад. Ҳарчанд ин низом дар соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон падидаи нав маҳсуб ёбад ҳам, он дар афкори педагогии мардуми мо асрҳои аср боз арзи ҳастӣ дорад ва бояд гуфт, ки муносибати босалоҳият ба таълим тавассути фардиқунонии раванди таълим ва фаъолмандии шахсияти омӯзанда амалӣ карда мешавад.

Дар шароити кунунии Тоҷикистон омӯзгорон батадриҷ ба фазои таълими босалоҳият ворид мегарданд ва агар ҳадаф салоҳиятмандии омӯзгору муҳассилин ва инчунин таҳсилоти босифат бошад, омӯзгор барои кор дар ҳолате роҳ дода шавад, ки агар дониши комил ва малакаву маҳорат дар самти раванди фаъоли таълим дошта бошад. Яъне, омӯзгор салоҳияти касбии мувофиқ ба талаботи гузошташуда дошта бошад.

Забони тоҷикӣ чун забони давлатӣ ва ҳамзамон ҳамчун забони муоширати ақаллиятҳои миллии маскунӣ Тоҷикистон ба таври амиқ бояд таълим дода шавад, то ғановату имконоти забон дар таҳкиму густариши алоқаҳои гуногуни узви ҷомеа ба таври муфид ва самарабахш истифода гардад. Вобаста ба ин нуқта имрӯз масъалаи таълим ва тадриси забон, такмили равишу усулҳои самарабахши омӯзиши он ба яке аз мавзӯҳои муҳимми ҳаёти ҷомеаи имрӯза мубаддал гардидааст. Пайдо намудани роҳҳо ва усулҳои муассири таълими забон, истифода аз методҳои анъанавӣ ва санҷидашуда, ба кор бурдани таҷрибаҳои беҳтарини омӯзиш ва навовариҳо дар ин бахш ва такмили онҳо аз масъалаҳои муҳимме ба шумор мераванд, ки имрӯз дар фарорӯйи ҷомеа қарор гирифтаанд.

Дар боби яқум ҳулосае зикр мегардад, ки мақсади таълими забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ - такмил додани малакаю маҳорати суҳанварӣ ва баён карда тавонистани фикр, бе хато навиштан, мукамал намудани дарки амиқи ҷиҳатҳои хоси забони тоҷикӣ ҳамчун воситаи муошират ва интиқоли иттилоот, инчунин васеъ намудани ҷаҳонбинии умумигуманитарӣ дар таърифи фаҳмиши амиқи сатҳи коммуникативӣ, маърифатӣ ва эстетикӣ донишҷӯён мебошад. Ба ибораи дигар, ташаккул додани салоҳияти коммуникативӣ-касбии мутахассиси баландихтисос, ки ба меъёри муқарраршуда ҷавобгӯӣ мебошад.

Қобилияти мутахассис дар доираи муайян на танҳо ба дониш, маҳорат ва малакаи касбӣ вобастааст, балки ба инкишофи қобилияти иҷтимоӣ-коммуникативӣ

ва шахсӣ-коммуникативӣ, инчунин ба таъмини дараҷаи эҷодии фаъолияти касбӣ алоқаманд аст. Яъне барои ҳар як мутахассис зарур аст доштани:

- истеъдоди иҷтимоӣ-коммуникативӣ (қодир будани иштирокчиён дар раванди ба вучуд омадани фаъолияти якҷояе, ки тавассути забон ва фаҳмиши маданияти иҷтимоӣ барои дастовардҳои вазифаҳои аниқ-суханронии расмӣ бо баромади илмӣ, презентатсия ва ғ. муносибатҳои байнишахсӣ барқарор менамояд);

- истеъдоди илмӣ-тадқиқотӣ (на танҳо захираҳои таркибии илмӣ ва методологияи эҷоди илмиро дар бар мегирад, балки маҳорати интиҳоб, коркард, муҳофизат ва паҳн намудани ахборро низ ташкил медиҳад);

- истеъдоди таҳассусӣ-корӣ (ташкил намудани ин ё он муносибати шахсии таҳассусӣ-корӣ, ки ба воситаи доштани малакаи забондонӣ ва дониши предметӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ ба вучуд меояд).

Дар боби яқум оид ба хусусиятҳои фарқкунандаи методикаи таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ ва робитаи он бо илмҳои лингвистика, психология ва дидактика таваккуфи махсус шудааст, ки он аз консепсияи роҳу усули хос доштани таълиму тадрис бармеояд. Чунончи, илми забоншиносӣ аз қисматҳои гуногун (фонетика, грамматика (морфология ва синтаксис), лексика, фразеология, имло) иборат буда, ҳар яке хусусият ва вижагиҳои хоси хешро дорад.

Омӯзгори макотиби олии дар истифодаи рукҳои забон усули шуурона дарк кардани ҳар як воҳидҳои мустақили забонро роҳандозӣ мекунад. Аз методҳои истифода мебарад, ки дар ташаккули салоҳиятмандии лингвистии муҳассилин мавқеи ҳалкунанда дорад. Зиёда аз ин, дар самти робитаи методикаи таълими забон ва лингвистика яке аз масъалаҳои асосӣ лингвистикаи матн мебошад.

Лингвистикаи матн имкон медиҳад, ки таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологии макотиби олии кишвар аз нигоҳи чамъбасти донишу маълумот аз забоншиносӣ, адабиётшиносӣ ва фарҳангшиносии муҳассилин чараён ёфта, дар ташаккули фарҳанги хониш, дарки образҳои асари бадеӣ, маҳорату малакаи ворид шудан ба ҷаҳони маърифат ва маънавияти муаллифи осори адабӣ, фаҳмиши комили мазмун ва мундариҷаи асари бадеӣ мусоидат менамояд.

Дар боби мазкур инчунин робитаи фанни методикаи таълими забон бо илми равшаншиносӣ (психология) мавриди баррасии васеъ қарор гирифтааст. Аз ҷумла, фаъолияти аналитикӣ ва синтетикӣ омӯхтани донишҳо, ташаккули маҳорат ва малака, рушди салоҳиятмандии забонӣ, муайян намудани сабабҳои асосии эҷод шудани мушкилот ва душвориҳо дар самти забонмӯзӣ, рушди инфиродии муҳассилин ва амсоли он.

Робитаи методикаи таълими забони тоҷикӣ ва илми психология ба таҳкими пояҳои шуурона аз худ намудани маводи таълим аз ҷониби муҳассилин роҳ мекушояд. Донишҷӯ дар навбати аввал қонуниятҳо ва рӯйдодҳои забониро дарк мекунад, дар хотир нигоҳ медорад, дар таҷрибаи амалии забонмӯзӣ ва забондонӣ, хоса, мавридҳои гуногуни муошират, гуфтор ва навиштор қор мефармояд ва ба ташаккули маҳорат ва малакаи пойдору устувор ноил мегардад. Чунин пайдарҳамӣ дар раванди таълим ва омӯзиши забони тоҷикӣ тавассути иҷрои амалҳои зерин

тақвият меёбад: шунидан (дидан) – дарк кардан (фаҳмидан) – доништан – аз худ кардан – тавоништан – қудрат пайдо кардан.

Методикаи таълими забони тоҷикӣ дар факултетиҳои ғайрифилологии макотиби олии кишвар ба дидактика – назарияи умумии таълим робитаи зич ва қавӣ дорад. Қонуниятҳои дидактика дар ҳалли масъалаҳои муҳими густариши низоми омӯзиши забони тоҷикӣ дар факултетиҳои ғайрифилологии макотиби олий, амсоли ҳадафи таълим, зинаҳои таълим, самти умумии таълим ҳамчун замина хидмат мерасонад.

Масъалаҳои тарбияи насли наврас ва ҷавонони муҳассилро фанни педагогика аз нигоҳи илмӣ ва асосҳои бунёдию методологӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода, дар ин росто тавсияҳо ва дастурҳои хубро пешниҳод менамояд. Методикаи таълими забони тоҷикӣ дар факултетиҳои ғайрифилологии макотиби олии кишвар ба маслиҳатҳо ва тавсияҳои илми педагогика таъя намуда, тавассути матнҳои адабӣ, таҳассусӣ, системаи машқҳои гуногуни коммуникативӣ ва шифоҳию хаттӣ ягонагии раванди муштараки таълим ва тарбияро ба омӯзандагон нишон медиҳад.

Дар боби якум мо тасмим гирифтаем якҷанд китобҳои дарсии «Забони тоҷикӣ»-ро барои факултетиҳои ғайрифилологӣ таҳлил ва муқоиса намоем ва андешаҳои худро оид ба сифатан беҳтар кардани вазъи таълим ва омӯзиши ин фанни таълим изҳор намоем. Маълум, ки дар таълими фанни Забони тоҷикӣ китоби дарсӣ маводи асосии назариявӣ амалӣ ба шумор меравад. Он бо Стандарти давлатӣ ва барномаи таълимӣ, ки аз ҷониби Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудааст, пурра мутобиқат дорад.

Дар айни замон мактабҳои олии кишвар аз рӯйи якҷанд китобҳои дарсӣ (вобаста ба ихтисоси донишҷӯён) ба таълим фаро гирифта шудаанд. Аз ҷумла, Китоби «Забони тоҷикӣ»-и мураттибон А. Абдуқодиров ва З. Раҳмонов (Хучанд: Ношир соли 2009,-192 с.); Матробиов С.Қ., Абдуллоева П.П. «Забони тоҷикӣ» (барои донишҷӯёни низоми таҳсилоти кредитии ихтисосҳои иқтисодӣ) -Душанбе, 2011,-266 с.); Матробиов С.Қ., Усмонова М.Х., Ғуломалиева Р.Қ. «Забони тоҷикӣ» (барои донишҷӯёни низоми таҳсилоти кредитии ихтисосҳои тарҷумонӣ, забонҳои хориҷӣ ва рӯзноманигорӣ), -Душанбе, 2013 -306 с.); «Забони тоҷикӣ» муаллифон С. Анварӣ. Ш. Кабиров, Н.Каримов, (барои ихтисосҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, Душанбе, 2019, -288 с.); Забони тоҷикӣ, мураттибон У. Каримов ва С. Абдулазизова (қисми 2), соли 2004,- 182 с.; «Забони тоҷикӣ ва маданияти нутқ» Г. Аҳророва ва Д. Лутфуллоев (барои донишҷӯёни гурӯҳҳои русии ихтисоси иқтисодӣ, соли 2010, - 160 с.; «Забони тоҷикӣ» муаллифон С. Матробиов ва П. Абдуллоева (барои ихтисосҳои ҳуқуқшиносӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ) Душанбе, 2009, -218 с.); Дастури таълимӣ-методи «Забони тоҷикӣ» М. Ҷабборова (барои донишҷӯён ва курсантони ихтисоси ҳуқуқшиносӣ, Хучанд, 2014,-216 с.) ва амсоли он.

Китоби Эшонова Д. «Қор бо матнҳои таҳассусӣ дар дарсҳои забони тоҷикӣ» (Дастури таълим барои донишҷӯёни ихтисоси ҳуқуқшиносӣ ва гумруки мактаби олий) хеле ҷолиб мебошад. Мо кӯшиш намудем, ки онро ҷонибдорӣ ва ба он

пайравӣ намоем, зеро равиши дарси амалӣ, ки дар китоби муаллиф пешниҳод шудааст, барои аз худ кардани истилоҳоти соҳавии матни таҳассусӣ, шарҳи хаттии он, шиносӣ бо лексикаи соҳавӣ, истилоҳот, моҳият ва талабот нисбат ба истилоҳсозӣ, луғати касбӣ, арго ва жаргонҳои мусоидат намуда, шогирдонро бо дониш оид ба моҳият, вазифа, хел ва хусусиятҳои истилоҳоти соҳавӣ мусаллаҳ менамояд.

Дар ҳамаи китобҳои матнҳои вобаста ба забон тавре интиҳоб ва гузориш ёфтаанд, ки дорои далелҳои муътамади истифодашавии забон дар нутқ буда, дар айни замон дорои аҳамияти бузурги тарбиявӣ-эстетикӣ ҳастанд. Матнҳо аз насихатномаҳои бузургон, ҳикоеҳои латиф, панду андарзҳо ва зарбулмасалу мақолҳои ибратбахш иборат буда, муҳассилинро дар руҳияи ахлоқу одоби баланди инсонӣ раҳнамун месозанд. Метавон гуфт, ки китобҳои дарсии Забони тоҷикӣ, ки зикрашон дар боло рафт, бо назардошти ҳамин талабот таълиф ва интишор шудаанд.

Боби дуюми диссертатсия – **“Муносибати босалоҳият ба таълими забони тоҷикӣ ва низоми ташаккули фарҳанги нутқ дар асоси матнҳои таҳассусӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ макотиби олиии ҷумҳурӣ”** дар мавриди тадқиқи як силсила проблемаҳо – асосҳои илмӣ-методии ташаккули фарҳанги нутқи донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар заминаи матнҳои таҳассусӣ аз забони тоҷикӣ; матн ҳамчун категорияи лингвистӣ ва методӣ дар партави таъмини муносибати босалоҳият ба таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ; системаи машқҳо ва матнҳои таҳассусӣ дар таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ; натиҷаи корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ дар ташаккули салоҳиятмандӣ ва фарҳанги нутқи донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар заминаи матнҳои таҳассусӣ андешаҳои моро перомуни муҳимияти таълими забони тоҷикӣ тавассути матнҳои таҳассусӣ дар робита бо рушди салоҳиятмандии муҳассилини риштаи ғайрифилологӣ тақвият бахшид.

Рисола собит кард, ки масъалаи таълими забони тоҷикӣ чун забони давлатӣ, такмили усулҳои самарабахши омӯзиши он ба яке аз масъалаҳои муҳими ҳаёти ҷомеа мубаддал гардидааст. Барои ворид шудан ба фазои таҳсилоти ягонаи ҷаҳонӣ омӯзгоронро зарур аст, ки ба таълими фанни забони тоҷикӣ беш аз пеш диққат дода, аз имконоти таҷрибаи бойи фазои методикаи таълим ва консепсияҳои илмӣ-методии замони муосир ба таври васеъ истифода баранд.

Муаллифи диссертатсия мутмаин аст, ки мақсади дарси забони тоҷикӣ, ки тибқи Стандарти давлатӣ «Забони тоҷикӣ аз рӯи ихтисос» ном дорад ва ба ҳайси як фанни ҳатмӣ ба нақшаи таълимӣ ворид шудааст, тақозо мекунад, ки масоили забон ва рушди нутқи мураттаби муҳассилин тибқи ихтисоси интиҳобшудаи онҳо омӯхта шавад. Дар рафти дарс кӯшиш ба харҷ дода шавад, ки мафҳум ва истилоҳоти таҳассусиро донишҷӯён хуб омӯхта бошанд, кор бо матнҳои таҳассусиро ёд гиранд. Тавонанд, ки муҳтавои адабиёти марбути ихтисосро бе душворӣ дарк ва тафҳум намоянд.

Дар рисола махсусан ба масъалаи матн ҳамчун категорияи лингвистӣ ва методӣ дар партави муносибати босалоҳият ба таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ таваҷҷуҳи махсус дода шуд. Зикр гардид, ки дар шарҳу тафсири муносири матн масъалаҳои умдаи самти коммуникативӣ мақоми махсус дошта, лингвистикаи матн ҳамчун соҳаи илми алоҳида бо ҳадафҳо ва вазоифи хоси хеш – муайян намудани моҳият ва асосҳои фароҳам овардани шарту шароити муоширату муомилоти байниинсонӣ зухур мекунад.

Дар боби дуюм ба суоли мантиқии «Матни таълимӣ чист ва он аз нигоҳи таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологии макотиби олии ҳамчун категорияи методӣ чӣ гуна бояд роҳандозӣ гардад?» ҷавоби мушаххас дода шуд. Назари мо оид ба ин қазия чунин аст: Мухтасаран ва мантиқан матни таълимӣ ҳамчун маводе пешни назар меояд, ки соҳаи махсуси муомила ва муошират дар раванди таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ мебошад ва он ба иҷрои асолатҳо ва принсипҳои муҳимми дидактикӣ – иттилоотӣ, тарбиявӣ, рушдбӣ ва таҳлилий-ҷамъбасти нигаронида шудааст.

Матни таълимӣ ба ҷуз категорияи лингвистӣ чун категорияи методӣ дорои вазифаҳои мушаххас буда, дар раванди таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологии макотиби олии мақоми хоси маърифатӣ-зеҳнӣ ва тарбиявиро ба иҷро мерасонад. Мақоми махсуси матн дар он зухур меёбад, ки он ҳадафи ниҳони таълим, мундариҷаи таълим ва методҳои интихобшудаи таълим маҳсуб меёбад. Чунончи, дар илми лингводидактикаи муосир, ки асосҳо ва принсипҳои таълими забонро роҳандозӣ мекунад, альфон муносибати коммуникативӣ-фаългардонӣ (коммуникативно-деятельностный подход) пешрав ва пазируфта маҳсуб меёбад.

Дар боби дуюм норасоии методҳои таълимро дар ҷараёни машғулиятҳои амалӣ баррасӣ намуда, ба хулоса омадем, ки диққати асосӣ барои дар хотир нигоҳ доштани маълумот равона аст, на ба рушди тафаккури таҳлилий ва интиқодии муҳассилин. Фаъолияти омӯзгор ба самти ташаккули қобилияти фикрронӣ, эҷодӣ, фаъолияти мустақили донишҷӯён бояд нигаронида шавад. Яъне донишҷӯӣ ҳар чизе, ки дар машғулиятҳои лексионӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор додааст, дар машғулиятҳои амалӣ тақрор наояд ва ба ташаккули нутқи мураттаб, салоҳиятмандии эҷодӣ ва коммуникативӣ саҳм гирад.

Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2030 тақозо менамояд: «Низоми нави маориф, ки мутобиқи тамоюлотии ҷаҳони муосир на ба дониш, балки ба салоҳиятноки асос ёфтааст, бояд ба донишҷӯён имконияти аз худ намудани салоҳияту малакаҳои асосии иҷтимоиро, ба монанди қабули масъулиятнокии қарорҳо ва банақшагирии пешравӣ дар касб, илмомӯзӣ дар давоми тамоми ҳаёт, тайёрии касбии дар бозори меҳнат талаботдошта, донишу малакаи барои худтакмилдиҳӣ зарур, малакаи тарзи ҳаёти солим, арзишҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, таъмин наояд» [6,103].

Дар боби дуюм системаи машқҳо, супоришҳо барои машғулиятҳои амалӣ, КМРО, КМД аз забони тоҷикӣ ва вусъати сатҳи маданияти нутқ дар асоси матнҳои таҳассусӣ пешниҳод карда шудааст, ки самаранокии онҳо бо истифодаи чунин

усулҳо, аз қабилӣ кор бо матн таҳассусӣ, шарҳи вожаҳои душворфаҳм, шарҳи истилоҳот, моделсозии воҳидҳои лингвистӣ, таҳлили матн, интиҳоб ва ворид кардани калимаҳо, кор бо матн таҳрифшуда, тартиб додани нақша ва ғайра имконпазир аст.

Рисола собит кард, ки системаи машқҳо супоришҳои пеш аз матн ва баъди матнро бояд дар бар мегирад. Вазифаҳои пеш аз матн ба ташаккули механизмҳои нигаронида шудаанд: пешгӯии эҳтимолият, хотира бо такрори такрор дар вариантҳои гуногун. Машқҳои, ки барои аз худ кардани як падидаи грамматикӣ ё воҳиди луғавӣ ҳамчун қисми ҷумла сохта шудаанд, ба чунин марҳилаи азхудкунӣ, ба мисли дарк мувофиқат мекунанд.

Ҳадафи машқҳои пеш аз матн рафъи мушкilotи хондан мебошад, бинобар ин онҳо ба марҳилаҳои муайяни азхудкунӣ: дарк, тақлид, мушоҳида ва истифода равона карда шудаанд. Дар марҳилаи машқҳо бо матнҳои таҳассусӣ таъмини муносибати босалоҳият ва коммуникативиро ба миён мегузорад. Татбиқи машқҳои таълимӣ дар заминаи матн тавассути супоришҳо барои хондани матн, сарлавҳа, ёфтани калимаҳо, ки бори маъноӣ доранд, мусоидат хоҳад кард.

Машқҳои баъд аз матн барои фаҳмидани матн, қобилияти фаҳмидани тарзи татбиқи вазифаи коммуникатсионӣ пешбинӣ шудааст. Машқҳои баъд аз матн барои амалӣ намудани малакаҳои иҷроӣ амалҳои нутқ тарҳрезӣ шудаанд; муайян кардани мавзӯ ва вазифаҳои коммуникатсионии матн, ғояи асосии он, муайян кардани тарзи инкишофи он ва ғайра.

Барои таълими бомуваффақияти намудҳои кори хатӣ донишҷӯ бояд тамоми маҷмӯаи малакаҳои ташаккулёфтаре истифода барад, инчунин малакаҳои тартиботиро, ки дар сатҳи тавлиди матн ҳаҷми калон амалӣ карда мешаванд, баҳра барад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки таълими бомуваффақияти забони тоҷикӣ ва маданияти суҳанронӣ ба донишҷӯён дар заминаи матнҳои таҳассусӣ хусусияти эвристикӣ, таҳқиқотӣ ва эҷодро дар раванди таълим таҳким мебахшад.

Ҳангоми ба низом даровардани системаи машқҳо таснифи усулҳо ва роҳу равиши инкишофи нутқ, ташаккули маданияти суҳан ва гуфтор муайян ва пайдарпайи оқилонаи татбиқи онҳо муқаррар карда шуд. Дар боби дуоми рисола системаи машқҳои пешниҳод шудааст, ки ба ташаккул ва рушди минбаъдаи нутқи донишҷӯён мусоидат мекунанд.

Самаранокии методологияи пешниҳодшуда бо маълумоти санҷиши назоратӣ тасдиқ карда шуд ва он имкон медиҳад, ки дурнамои истифодаи минбаъдаи онро дар таҷрибаи таълими забони тоҷикӣ ва маданияти нутқ вусъат ва таҳким бахшем.

Барои татбиқ ва собит намудани модели таълимие, ки дар асоси матнҳои таҳассусӣ таҳия гардид, санҷиши таҷрибавиро дар гурӯҳҳои мувозии ихтисосҳои таърих, таърих ва ҳуқуқ мавриди санҷиш, омӯзиш ва озмоиш қарор додем. Чунончи, ба гурӯҳи 101 (ихтисоси таърих), 103 (ихтисоси таърих ва ҳуқуқ) ба таври анъанавӣ ва ба гурӯҳҳои 102 (ихтисоси таърих), 104 (ихтисоси таърих ва ҳуқуқ) аз

рӯйи модели пешниҳодшаванда ва системаи фаъолият дар дарсҳои амалӣ, КМРО, КМД озмоиш гузаронидем. Ҳини озмоиш санҷишҳои ҷорӣ, фосилавӣ ва хотимавӣ низ баргузор шуда, натиҷаҳо – пешрафти донишҷӯён аз нигоҳи ҳам миқдор ва ҳам сифат арзёбӣ, таҳлил, баррасӣ ва ҳулосабарорӣ карда шуд.

Зимни озмоиш дониш, савод, маҳорат, малакаи донишҷӯён тариқи якҷанд навъи фаъолият санҷида шуд. Зимни санҷиши марҳилавии 1-ум ва 2-ум, ки ба таври хаттӣ гузаронида шуд, супоришҳо мисли санҷиши ҷорӣ аз якҷанд қисмат иборат буд. Санҷиш ё худ имтиҳони ниҳой бошад, дар шакли тестӣ гузаронида шуд, ки дар замима оварда шудаанд.

Бояд гуфт, ки дар марҳилаи озмоиш ба донишҷӯён шарҳу тавзеҳи истилоҳоти таҳассусӣ ё худ соҳавӣ супориш шуда, дар шакли тестҳои назоратӣ аз рӯйи маводи дидактикии гуногун, ки бо талаби стандартизатсияи тестҳо дикта шуда буд, пешниҳод гардид. Супоришҳои 1, 2, 3, 4, 5, 6 тавре сохта шудаанд, ки сатҳи ташаккули малакаҳои нутқи донишҷӯён, ки дар давоми семестр бо истифодаи системаи машқҳои таҳиянамудаи мо кор карданд, муайян гардад.

Чунончи, тибқи **супориши 1** донишҷӯён матнро бодикқат хонда, истилоҳоти онро навишта мегиранд ва тақия ба дониши худ, дар мавриди зарурӣ бо ёрии фарҳанги истилоҳот мазмуни онҳоро мухтасар шарҳ медиҳанд. Зимни таҳлил муайян мегардад, ки он истилоҳот мансуб ба забони тоҷикианд ё хориҷӣ. Баъзан ду қарина (вариант)-и истилоҳот – ҳам тоҷикӣ ва ҳам хориҷӣ (иктибосӣ) ба назар мерасад. Тавзеҳи решаи истилоҳот ва усули калимасозӣ дониши шогирдонро афзун ва дарси забонро шавқовар мегардонад.

Супориши 2. Донишҷӯён синоними калимаю ибораҳои додасударо (калимаю ибораҳои ифодакунандаи мафҳуми истилоҳоти соҳавӣ) дар хотир бояд нигоҳдоранд ва истифода намоянд.

Иҷрои ин супориш бо маводи назариявӣ ва амалии дарсҳо, китоби дарсӣ алоқаманд аст. Дар ин қисмати супориш 9-10 калима аз матн ҷудо карда шуда, синонимҳои онҳо сабт ёфтаанд. Вазифаи донишҷӯён он калимаҳоро бо муродифоташон дар хотир нигоҳ доштан ва дар мавриди баён истифода кардан аст. Ба тариқи муҳокима ва баҳс муайян кардани қаринаи беҳтарин аз қатори калимаҳои ҳаммаъно (аз рӯйи тоҷикӣ ё иқтибосӣ будан, қолаби суфта доштан ва ғ.) дарси забонро пурмазмун ва шавқовар мегардонад.

Супориши 3. Бо ибораҳои зерин ҷумлаҳо тартиб додан.

Дар ин қисмати саволу донишҷӯён бояд ҷумлаҳо тартиб диҳанд, ки зимни он ду ҳадаф дар назар дошта шудааст:

1) сарфаҳм рафтан ба мазмуни ибораҳо;

2) дар ин замина дар матн (ҷумла) ба кор бурда тавонистани он ибораҳо, яъне ба воҳиди фаъоли захираи луғавии шогирдон ворид кардани ибораҳо мебошад.

Супориши 4. Ҷумлаҳоро бо истифода аз матн пурра намудан, мазмун ва тарз (қолаб)-и ҷумлабандиро дар хотир нигоҳ доштан.

Тибқи ин супориш аз бар кардани мазмуни асосии матн дар ҷумлаҳои интихобӣ, эътибор додан ба усул (қолаб)-и ҷумлабандӣ ва амалан дар хотир

нишондани он дар назар дошта шудааст. Фикр дар порчаҳои интихобӣ дар шакли чумлаҳои сода, мураккаб ва баъзан сертаркиба бояд баён гардад. Агар қолаби чумлаҳои сода ба кор рафта бошад, бештар ба ҷойи аъзои чумла, мувофиқати мубтадо ва хабар, усули алоқаи калимаҳо дар чумла эътибор додан лозим аст. Дар чумлаҳои мураккаб ҷойи сарчумла ва чумлаи пайрав, усули алоқаи онҳо, нақши пайвандакҳо дар чумлабандӣ бештар аҳамият дорад. Дар ин маврид низ ҷойи аъзои чумла ва вазифаҳои калимаву ибораҳои туфайлӣ низ дар мадди назар бояд бошад.

Супориши 5. Аз матн ба саволҳо ҷавоб ёфтан.

Матлаб аз ин банди супориш афзудани маҳорат ва малакаи бодикқатона мутолиа намудани матни таълимӣ мебошад. Қабл аз ҳама, ба саволҳои гузошташуда ҷавоби саҳеҳ ёфтан талаб менамояд, ки шогирдон матнро на сарсарӣ, балки бодикқат хонанд, сониян, ҷавоби худро дақиқ ба қолаби сарфу наҳви забони адабӣ андохта баён созанд. Дар қолабҳои меъёрии забони адабии тоҷикӣ ташаккул додани фикр ва хаттӣ ё шифоҳӣ иброз доштани он ба тақмили дониш ва маҳорату малакаи фикрронӣ мусоидат дорад.

Супориши 6. Ба нақли мухтасари мазмуни матн бо риояи меъёрҳои забон (хусни баён) омода шудан.

Ин банд супориши ҷамъбасти ба шумор меравад ва баёни мазмуни мухтасари матн дар асоси талаботи нутқи мураббаъ ё алоқанок дар назар дошта шудааст.

Марҳилаи 2 - таҳлили миқдорӣ ва сифатии озмоиши таҷрибавӣ

Натиҷаҳои миқдорӣ ва сифатии санҷиши назоратӣ дар поён оварда шудаанд. Маълумоти миқдорӣ ва сифатии санҷиши ҷорӣ давоми семестр нишон дод, ки сатҳи дониш, маҳорат, малака, маданияти нутқ, дар матни таҳассусӣ, таҳлили матни таҳассусӣ, ташреҳи луғати таҳассусӣ дар байни донишҷӯёни гурӯҳҳои таҷрибавӣ аз 12% то 34 % дар давоми 16 ҳафтаи таълим баланд шудааст.

Ҷадвали 1. – Санҷишҳои ҷорӣ

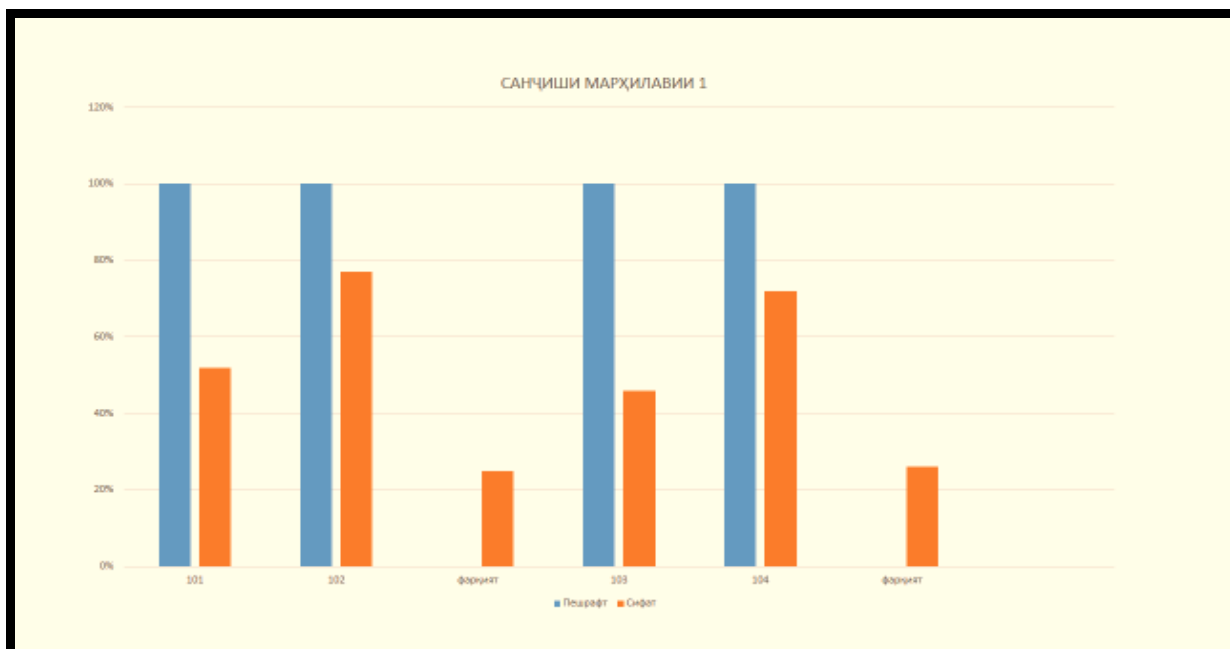
Ҳафта	101 Пешрафт/ сифат	102 Пешрафт/ сифат	Фарқият	103 Пешрафт/ сифат	104 Пешрафт/ сифат	Фарқият
1	98%/32%	99%/44%	+12%	100%/35%	100%/52%	+17%
2	99%/29%	99%/43%	+14%	100%/31%	100%/49%	+18%
3	98%/42%	99%/52%	+10%	99%/42%	100%/58%	+16%
4	100%/43%	100%/61%	+18%	100%/45%	100%/69%	+24%
5	99%/39%	99%/63%	+24%	99%/45%	100%/71%	+26%
6	100%/47%	100%/62%	+15%	100%/42%	100%/62%	+20%
7	100%/51%	100%/63%	+12%	100%/44%	100%/66%	+22%
8	98%/49%	99%/62%	+13%	99%/51%	100%/67%	+16%
9	100%/38%	100%/65%	+27%	100%/43%	100%/68%	+25%
10	100%/43%	100%/65%	+22%	100%/39%	100%/69%	+30%

11	99%/40%	100%/63%	+23%	100%/46%	100%/71%	+25%
12	99%/42%	100%/62%	+20%	99%/47%	100%/74%	+27%
13	100%/40%	99% /62%	+22%	100%/44%	100% 68%	+26%
14	100%/46%	100%/67%	+21%	100%/35%	100%/69%	+34%
15	100%/50%	99%/71%	+21%	100%/51%	100%/75%	+24%
16	99%/39%	100%/70%	+31%	100%/45%	100%/76%	+31%

Таҳлил, баррасӣ ва арзёбии миқдорӣ ва сифатии санчишҳои марҳилавии якум, ки дар ҳафтаи 6-уми таълим гузаронида мешавад, нишон дод, ки модели интихобкардаи таълимӣ, системаи матнҳои таҳассусӣ, маҷмӯи машқу супоришҳои омодашуда барои баландшавии идроки матнҳои таҳассусӣ аз тарафи донишҷӯён мусоидат кардааст, ки дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ сифатнокии пешрафт зиёда аз 25% ташкил кардааст:

**Ҷадвали 2.– Таҳлили миқдорӣ ва сифатии санчишҳои марҳилавӣ
Санчиши марҳилавии 1**

	101	102	фарқият	103	104	фарқият	
Пешрафт	100%	100%	-	100%	100%	-	
Сифат	52%	77%	+25%	46%	72%	+26%	

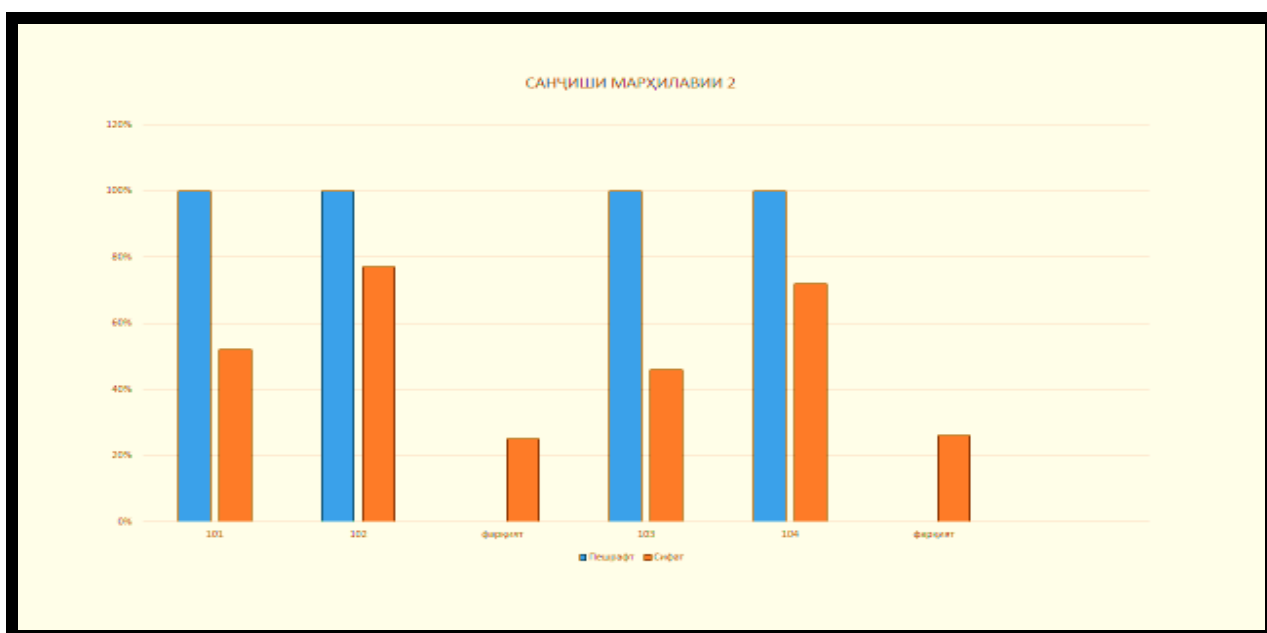
Расми 1. – Нишондиҳандаҳои санчиши марҳилавии якум

Ба ҳамин монанд таҳлил, баррасӣ ва арзёбии миқдорӣ ва сифатии санчишҳои марҳилавии дуюм, ки дар ҳафтаи 12-уми таълим гузаронида мешавад, нишон дод, ки модели интихобкардаи таълимӣ, системаи матнҳои таҳассусӣ, маҷмӯи машқу супоришҳои омодашуда барои баландшавии идроки матнҳои таҳассусӣ аз тарафи

донишчӯён мусоидат кардааст, ки дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ сифатнокии пешрафт аз 29% то 31% ташкил кардааст:

Ҷадвали 3. –Таҳлили миқдорӣ ва сифатии санҷишҳои марҳилавӣ
Санҷиши марҳилавии 2

	101	102	фарқият	103	104	Фарқият	
Пешрафт	98%	100%	+2%	100%	99%	-1%	
Сифат	47%	76%	+29%	48%	79%	+31%	

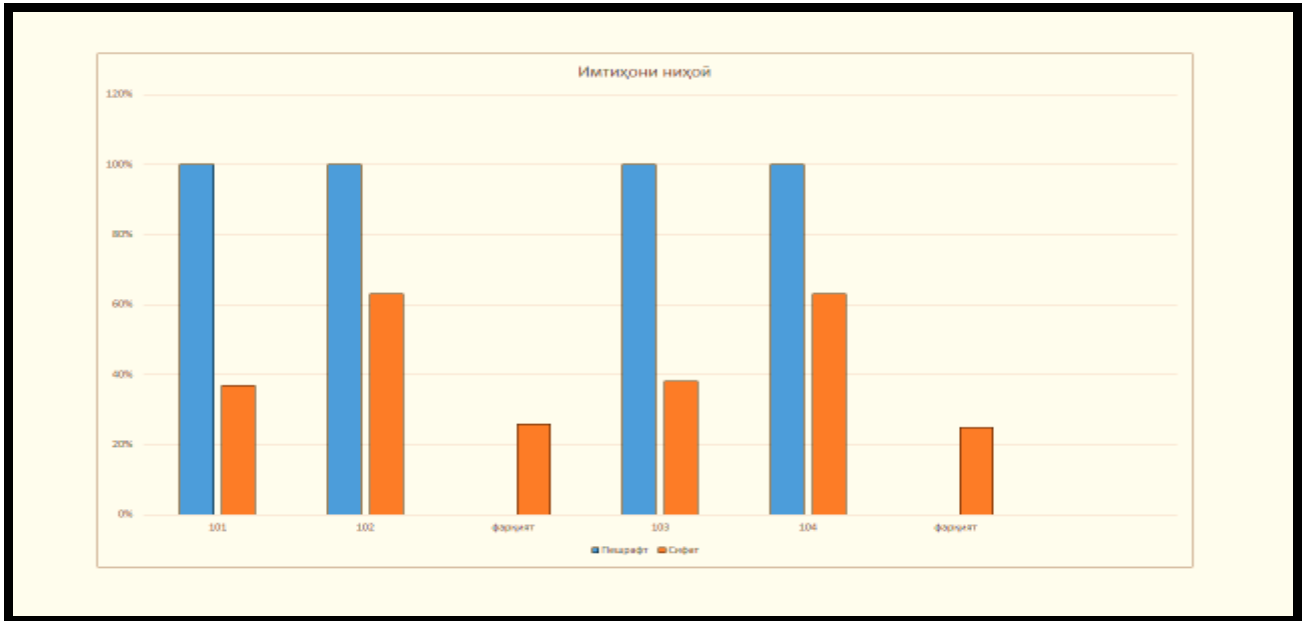

Расми 2. – Динамикаи санҷиши марҳилавии дуюм

Зимни баргузорию имтиҳони ниҳой, ки дар шакли тестҳои компютерӣ (намунаи тестҳо дар замима оварда мешавад– К.Д.) гузаронида шуд, таҳлил нишон дод, ки дар ҳар ду гурӯҳи таҷрибавӣ сифатнокии пешрафти донишчӯён зиёда аз 25% ташкил кардааст:

Ҷадвали 4. –Таҳлили миқдорӣ ва сифатии имтиҳони ниҳой

	101	102	фарқият	103	104	фарқият	
Пешрафт	100%	100%	-	100%	100%	-	
Сифат	37%	63%	+26%	38%	63%	+25 %	

Расми 3. – Динамикаи пешрафт ва сифати имтиҳони ниҳой

Агар санчиши муқоисавии гурӯҳҳои таҷрибавӣ ҳам дар санчишҳои ҷорӣ, санчишҳои марҳилавӣ ва имтиҳони ниҳой сатҳи пешрафти савод, дониш ва дарки матнҳои таҳассусӣ ва ташаккули салоҳиятҳои забони донишҷӯёнро муайян карда бошад, мо кӯшиш намудем, ки мониторинги пешрафти донишҷӯёнро аз фанҳои таҳассусӣ муайян намоем. Сифатнокии пешрафти дониши донишҷӯён дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ аз 11% то 24% боло рафтааст ва ин аз он дарак медиҳад, ки модели интихобкардаи таълимӣ барои ташаккули салоҳиятҳои касбии донишҷӯён мусоидат кардааст.

Ҳамзамон фанни забони тоҷикӣ ҳамчун фанни таълимӣ барои ташаккули дониш, маҳорат ва малакаи забониву коммуникативии муҳассилини факултетҳои ғайрифилологӣ мусоидат карда бошад, аз тарафи дигар ҳамчун воситаи таълим барои аз худ кардани фанҳои дигари таҳассусӣ саҳми арзанда гузошт.

Ҷадвали 5. – Таҳлили миқдорӣ ва сифатии пешрафт (мониторинг)-и гурӯҳҳои таҷрибавӣ аз фанҳои таҳассусӣ

Фанҳои таҳассусӣ	101 Пешрафт/ сифат	102 Пешрафт/ сифат	Фарқият	103 Пешрафт/ сифат	104 Пешрафт/ сифат	Фарқият
Таърихи дунёи қадим	100% /43%	100%/56%	+13%	100%/43%	100%/58%	+15%
Таърихи халқи тоҷик	98%/39%	100%/61%	+22%	99%/36%	100%/60%	+24%
Археология	97%/41%	99%/55%	+14%	100%/44%	99%/58%	+14%
Фанҳои ёрирасони	100%/32%	100%/49%	+17%	100%/38%	100%/61%	+23%

таърих						
Ҳуқуқ аз рӯйи ихтисос	100% /51%	100%/62 %	+11%	100%/38%	100%/62 %	+24%

Озмоиши таҷрибавӣ собит кард, ки афзоиши сатҳи маданияти нутқи касбӣ-тахассусӣ, ташаккули салоҳияти нутқи мураббӣ назаррас буда, савияи дониши забонӣ, сатҳи дониши назариявӣ, захираи луғавии донишҷӯён, маданияти нутқ, малакаи ҳуҷҷатнигорӣ, идроки матнҳои тахассусӣ, мустақил кор кардан бо сарчашмаҳои таърихӣ, дарки истилоҳҳо ва вожаҳои касбӣ бамаротиб афзоиш ёфт.

Ҳамин тариқ, озмоиши таҷрибавӣ натиҷаҳои мусбати таълимиро нишон дод ва собит кард, ки системаи пешниҳодшудаи машқҳо оид ба таълими забони тоҷикӣ ва маданияти суҳанронӣ тариқи матнҳои тахассусӣ барои донишҷӯёни ихтисоси “Таърих”, “Таърих ва ҳуқуқ” самаранок арзёбӣ гардид.

ХУЛОСА

Таҳлили ҳамачонибаи проблемаи мавриди баррасӣ қарорёфта ва тақвияти афкори баёншуда моро ба хулосаҳои зерин овард:

1. Дар шароити кунунии Тоҷикистон омӯзгорон батадрич ба фазои таълими босалоҳият ворид мегарданд ва агар ҳадаф салоҳиятмандии омӯзгору муҳассилин ва инчунин таҳсилоти босифат бошад, омӯзгор барои кор дар ҳолате роҳ дода шавад, ки агар дониши комил ва малакаву маҳорат дар самти раванди фаъоли таълим дошта бошад. Яъне, омӯзгор салоҳияти касбии мувофиқ ба талаботи гузошташуда дошта бошад [13-М; 9-М].

2. Забони тоҷикӣ чун забони давлатӣ ва ҳамзамон ҳамчун забони муоширати ақаллиятҳои миллии маскунӣ Тоҷикистон таълим дода шавад, то ғановату имконоти забон дар таҳкиму густариши алоқаҳои гуногуни узви ҷомеа ба таври муфид ва самарабахш истифода гардад. Пайдо намудани роҳҳо ва усулҳои муассири таълими забон, истифода аз методҳои анъанавӣ ва санҷидашуда, ба кор бурдани таҷрибаҳои беҳтарини омӯзиш ва навоариҳо дар ин бахш ва тақмили онҳо аз масъалаҳои муҳим ба шумор меравад, ки имрӯз дар фарорӯйи ҷомеа қарор гирифтаанд [7-М].

3. Қобилияти мутахассиси соҳаи таърих ва ҳуқуқ ба инкишофи салоҳияти иҷтимоӣ-коммуникативӣ ва инфиродӣ-коммуникативӣ, таъмини дараҷаи эҷодии фаъолияти касбӣ алоқаманд аст. Яъне барои ҳар як мутахассис парвариш ва ташаккули истеъдоди иҷтимоӣ-коммуникативӣ, истеъдоди илмӣ-тадқиқотӣ, истеъдоди тахассусӣ-корӣ ба воситаи малакаи забондонӣ ва дониши предметӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ зарур аст [7-М].

4. Дар робита бо илмҳои лингвистика, педагогика, психология ва дидактика консепсияи роҳу усули хоси доштани таълиму тадрис бармеояд. Омӯзгори макотиби олий дар истифодаи рукнҳои забон усули шуурона дарк кардани ҳар як воҳидҳои мустақили забонро роҳандозӣ мекунад. Аз методҳои истифода мебарад, ки дар

ташаккули салоҳиятмандии лингвистии муҳассилин мавқеи ҳалқунанда дорад [8-М].

5. Лингвистикаи матн имкон медиҳад, ки таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологии макотиби олии кишвар аз нигоҳи чамъбасти донишу маълумот аз забоншиносӣ, адабиётшиносӣ ва фарҳангшиносии муҳассилин ҷараён ёфта, дар ташаккули фарҳанги хониш, дарки образҳои асари бадеӣ, маҳорату малакаи ворид шудан ба ҷаҳони маърифат ва маънавияти муаллифи асари адабӣ, фаҳмиши комили мазмун ва мундариҷаи асари бадеӣ мусоидат менамояд [10-М; 14-М].

6. Методикаи таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологии макотиби олии кишвар тавассути матнҳои адабӣ, таҳассусӣ, системаи машқҳои гуногуни коммуникативӣ ва шифоҳию хаттӣ ягонагии раванди муштараки таълим ва тарбияро ба омӯзандагон нишон медиҳад [5-М].

7. Дар рисола проблемаи илмии матн ҳамчун категорияи лингвистӣ ва методӣ дар партави муносибати босалоҳият ба таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ мавриди тавачҷуҳи баррасии комил қарор гирифт. Шарҳу тафсири муносири матн дар самти коммуникативӣ мақоми махсус дошта, лингвистикаи матн ҳамчун соҳаи илми алоҳида бо ҳадафҳо ва вазоифи хоси хеш – муайян намудани моҳият ва асосҳои фароҳам овардани шарту шароити муоширату муомилоти байниинсонӣ зухур мекунад [9-М].

ТАВСИЯҲО

Бо мақсади минбаъд ташаккул додани асосҳои илмӣ-методии таълими забони тоҷикӣ ва фарҳанги нутқи донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар заминаи матни таҳассусӣ дар муассисаҳои олии касбии ҚТ тавсияҳои зеринро пешниҳод менамоем:

1. Асосҳои илмӣ-методии ташаккули фарҳанги нутқи донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар заминаи матнҳои таҳассусӣ аз забони тоҷикӣ дар робита бо матн дар партави таъмини муносибати босалоҳият ба таълим, низоми озмудашудаи машқҳои эҷодӣ ва тавассути корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ дар заминаи матнҳои адабӣ-бадеӣ таҳқиқотҳои дигари махсусро тақозо мекунад [1-М; 6-М; 8-М; 17-М; 18-М].

2. Ҳангоми ба низом даровардани системаи машқҳо таснифи усулҳо ва роҳу равиши инкишофи нутқ, ташаккули маданияти сухан ва гуфтор муайян ва пайдарпайи оқилонаи татбиқи онҳо бояд муқаррар гардад. Дар рисола (боби дуюм) системаи машқҳои пешниҳод шудааст, ки ба ташаккул ва рушди минбаъдаи нутқи донишҷӯён мусоидат мекунад [11-М; 12-М; 17-М].

3. Истифодаи системаи машқҳо, маҷмуи матнҳои таҳассусӣ, тестҳо барои санҷишҳои ҷорӣ, дар маҷмӯи модели пешниҳодшудаи таълим дар раванди таълими фанни забони тоҷикӣ аз рӯи ихтисос дар заминаи матнҳои таҳассусӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ аз ҷониби омӯзгорони фанни забони тоҷикӣ ба мақсад мувофиқ хоҳад буд [17-М; 11-М; 16-М].

4. Натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки таълими бомуваффақияти забони тоҷикӣ ва маданияти суҳанронӣ ба донишҷӯён дар заминаи матнҳои таҳассусӣ хусусияти эвристикӣ, таҳқиқотӣ ва эҷодро дар раванди таълим таҳким мебахшад [1-М; 2-М; 16-М].

МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР МАЧМУА ВА МАЧАЛЛАҲОИ ЗЕРИН ИНЪИКОС ЁФТААСТ:

**Мақолаҳои, ки дар мачаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба
таъби расидаанд:**

[1-М]. Каримова Д. Кор бо матнҳои таҳассусӣ дар дарсҳои забони тоҷикӣ [Матн] /Д. Каримова // Номаи донишгоҳи ДДХ ба номи акад. Б. Ғафуров, 2015, №4(45). - С. 302-306.

[2-М]. Каримова Д. Активизация учебной деятельности студентов на уроках таджикского языка. [Текст] /Д. Каримова // Номаи донишгоҳи ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров, Хучанд, 2016, №2(47). – С. 259-262.

[3-М]. Каримова Д. Ташаккули салоҳияти иртиботӣ дар таълими забони тоҷикӣ [Матн] / Д. Каримова // Номаи донишгоҳ: Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. - Хучанд, 2022, № 2 (72). -С. 201-206.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар мачмӯаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[4-М]. Каримова Д. Интегрированное обучение таджикского языка в неязыковых факультетах[Текст] / Д. Каримова // Сборник материалов 2-ой Международной научно-практической конференции Наука и инновации Борисоглебского городского округа: образование, индустрия, строительство. - Борисоглебск, 2018. - С. 42-46.

[5-М]. Каримова Д., Тиллохочаева М.Н. Аҳамияти истифодаи таълими модули дар дарсҳои забони тоҷикӣ. [Матн] /Д. Каримова // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ “CHALLENGES IN SCIENCE OF NOWADAYS”. – №6 ИМА. Вашингтон, Маркази интишороти илмӣ Inter Conf, 16-18 июли соли 2021. – С.184-189.

[6-М]. Каримова Д. Муносибати салоҳиятноки ба усули муаммовӣ заминаи асосии инкишофи малака ва мустақилият [Матн] /Д.Каримова// Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-методӣ: Масъалаҳои мубрами филологияи тоҷику ўзбек. - Хучанд, 2020. – С. 800-803.

[7-М]. Каримова Д. Таълими модули дар тадриси фанни забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ. [Матн] /Д.Каримова// Свет знаний и добра. Материалы международной научной конференции, посвящённой 30-летию независимости Республики Таджикистан, по реализации Государственной программы совершенствования обучения и изучения русского и английского

языков на период до 2030 года и 85-летию учёного-русиста Асимовой Башорат Сайфидиновны,- Худжанд: Ношир, 2021. - С. 419-424.

[8-М]. Каримова Д. Таълими забони тоҷикӣ тавассути матнҳои таҳассусӣ дар низоми кредитии таҳсил [Матн] /Д. Каримова// Сифат - меҳвари таълим, конференсияи илмӣ-методии ҷумҳуриявии Воридшавии ҶТ ба низоми кредитии таҳсилот: ҳолат, муаммо ва роҳҳои инкишоф ДДБҲСТ, -Хучанд, 2016. - С. 325-329.

[9-М]. Каримова Д. Истифодаи осори ниёгон дар тадриси забони тоҷикӣ барои донишҷӯёни гурӯҳҳои ғайрифилологӣ [Матн]/Д.Каримова//_Такмили сифати таълими забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дар партави Паёми Пешвои миллат. Маҷмӯаи мақолаҳои Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ба муносибати 75-солагии содрӯз, ҳаёт ва фаъолияти илмӣ-педагогии узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Корманди Шоистаи Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор Саидбой Шербоев. -Душанбе, 2019. - С. 103-104.

[10-М]. Каримова Д. Перомуни истифодаи дарси интегратсионӣ дар таълими забони тоҷикӣ (дар мисоли факултети геозкология) [Матн] /Д.Каримова// Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ бахшида ба Потенсиали табиӣ иқтисодӣ ва дурнамоии рушди сайёҳӣ дар Тоҷикистон 30- солагии Истиқлолияти ҶТ ва солҳои рушди деҳот ва хунаҳои мардумӣ. -Хучанд, 2021. -С.102-106.

[11-М]. Каримова Д. Перомуни омӯзиши истилоҳоти соҳавӣ дар дарсҳои забони тоҷикӣ[Матн]/ Д. Каримова // Ошёнӣ меҳр. Маҷмӯаи мақолаҳо бахшида ба 60-солагии номзоди илмҳои филологӣ, дотсент Олимова Ҳ. – Хучанд:Меъроҷ, 2016. - С. 125-131.

[12-М]. Каримова Д. Обучение таджикскому языку в неязыковых факультетах[Текст] /Д. Каримова// Уфуқи андешаҳо. Маҷмӯаи мақолаҳои олимони ва магистрантон бахшида ба рӯзи ҷавонон ва 25-солагии Истиқлолияти давлатии ҶТ.- Хучанд, 2016. - С. 21-25.

[13-М]. Каримова Д. Усули таълими ҳамгиро дар ҷараёни тадриси забони тоҷикӣ барои донишҷӯёни математика дар заминаи матнҳои таҳассусӣ. [Матн] /Д. Каримова// Шамси маърифат: Маҷмӯаи мақолаҳо бахшида ба 60–солагии номзоди илмҳои филологӣ, дотсент Ш. Муҳаммадиев. -Хучанд: Ношир, 2017. – С. 172-180.

[14-М]. Каримова Д. Матни бадеӣ-манбаи асосии инкишофи нутқ [Матн]/ Д. Каримова //Маводи конференсияи илмӣ- амалӣ таҳти унвони «Хусусиятҳои татбиқи имлои забони тоҷикӣ дар синфҳои ибтидоӣ» бахшида ба.Каримова М.А.– Хучанд: Меъроҷ, 2019 -278 с.

[15-М]. Каримова Д. Истифодаи луғати имло дар ҷараёни дарс[Матн] /Д.Каримова// Уфуқи андеша.Маҷмӯаи мақолоти магистрантон, аспирантон ва доктарантон . -Хучанд, 2020. – С. 63-67.

[16-М]. Каримова Д. Санҷиш дар раванди таълим ва баҳогузорӣ ба он [Матн] /Д.Каримова//Уфуқи андешаҳо. Маҷмӯаи мақолоти магистрантон, аспирантон ва доктарантон. - Хучанд, 2022. - С. 43-50.

[17-М]. Каримова Д Усули муаммовӣ ва корбасти он дар дарсҳои забони Лингвистическое тоҷикӣ[Матн] /Д. Каримова//Уфуқи андешаҳо. Маҷмӯаи мақолоти магистрантон, аспирантон ва докторантон. -Хуҷанд, 2022. - С. 50-55.

[18-М]. Каримова Д. Нақши машқҳои даврӣ дар ташаккули зеҳни донишҷӯён [Матн]/ Д. Каримова // наследие и развитие языкознания “Lisoniy meros va tilshunoslik taraqqiyoti” mavzusidagi xalqaro ilmiy–amaliy konferensiya materiallari / Mas’ul muharrirlar – O.Tojiyev, Sh.Qahhorov. – Andijon davlat universiteti. 2023. – 470 bet. С.201–206

УДК: 372.849 (575.3)

ББК: 74.261.4 (2Т)

К-18

КАРИМОВА ДИЛОРОМ ОТАХУДЖАЕВНА

**НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ ТАДЖИКСКОМУ
ЯЗЫКУ НА НЕФИЛОЛОГИЧЕСКИХ ФАКУЛЬТЕТАХ**

(на основе специализированных текстов)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования (13.00.08.04 – Теория и методика гуманитарных дисциплин (профессиональное образование))

Диссертация выполнена на кафедре методики преподавания таджикского языка и литературы ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова»

Научный руководитель: **Негматов Саъдуллоджон Эргашевич** – доктор педагогических наук, профессор кафедры общего языкознания и сравнительной типологии Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Шербоев Саидбой** – доктор педагогических наук, профессор кафедры методики преподавания таджикского языка и литературы ДБЗХТ ба номи С.Улуғзода, член-корреспондент Академии образования Таджикистана

Котибова Шарифамох Пирмухамедовна – кандидат педагогических наук, заведующая отделом малокомплектных школ, пересмотра и совершенствования стандартов, программ и учебников для школ с национальными меньшинствами Института развития образования имени Абдурахмона Джами Академии и образования Таджикистана

Ведущая организация: Таджикский государственный педагогический университет имени С.Айни

Защита диссертации состоится _____ 2024 года, в 09.00 часов на заседании диссертационного совета 6D.КOA-023 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17).

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского национального университета и на сайте www.tnu.tj.

Автореферат разослан « ____ » _____ 2024 года.

**Учёный секретарь
диссертационного совета, доктор
педагогических наук, доцент**

Рузиева Л.Т.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность исследования

В эпоху стремительной глобализации все больше и больше возрастает потребность в высококвалифицированных кадрах. Одним из весьма важных элементов квалифицированного и образованного специалиста является его надлежащее знание государственного языка, обладание прекрасными навыками ведения документаций, владение высокой культурой речи и аналитическим мышлением. С этой позиции важными и актуальными являются анализ и разработка научно-методических основ обучения таджикскому языку на филологических факультетах вузов страны, систематизация комплекса учебно-методических средств в процессе преподавания таджикского языка, поиски эффективных способов изучения учебной дисциплины «Таджикский язык».

По определению академика Мухаммаджона Шакури, «Язык хранит в себе всю человеческую сущность, и эта сущность человека раскрыла двери своей обители перед человечеством, дабы встретить мировые события прошлого и настоящего, охватывая всё насущное. Когда мыслители и поэты начинают молвить, эта всеохватывающая сущность человека открыто проявляется и излагает обстоятельства дела. Кирпичи языкового здания изготовлены из множества почвы и воды, все они в большей или меньшей степени сохраняют окраску и дух своей отчизны. В этом и заключается одна из причин, по которой в речи так много окрасок, тональностей, изощренностей» [102,17].

Таджикский язык как государственный язык таджикского народа и великой таджикской нации, пережив на историческом пути множество взлётов и падений, опробовав и изучив различные подходы и направления, дошел до наших дней в качестве совершенного и могущественного языка мировой цивилизации и национальной культуры, чьё сохранение, почитание и всестороннее изучение являются священными обязанностями. «Родной язык является началом всех начинаний, основой духовности, истинной внутренней культуры, социально-морального самосознания человека» [102,180].

В течение последних нескольких лет в научно-методической литературе представлены существенные научные работы относительно вопросов обучения таджикскому языку, развития культуры речи учащихся средних общеобразовательных учреждений и студентов высших учебных заведений. Исследователями, специалистами, опытными преподавателями по направлению методики преподавания подготовлен и опубликован ряд научных диссертаций, монографий, учебно-методических пособий относительно развития профессионально-ориентированной культуры речи студентов. В данном направлении примечательна и ценна существенная заслуга корифеев в области методики преподавания таджикского языка, академиков М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода, член-корреспондента Академии образования Таджикистана С. Шербоева, профессоров М. Саломийён, Б. Камолиддинова, Ф. Зикриёева, С.

Негматова, известных исследователей республики С. Аминова, К. Сангова, А. Байзоева и др.

Возрастающая с каждым днём значимость формирования профессиональной компетентности специалистов различных сфер национальной экономики республики, по речевой культуре, устной и письменной речи, практической необходимости разработки эффективной системы обучения таджикскому языку, привитию языковых и языковедческих навыков и умений, часто обусловленные низким уровнем устной и письменной речи обучающихся в высших учебных заведениях, свидетельствует о важности повышения уровня языковых знаний, речевых навыков и умений студентов нефилологических специальностей (подразумеваются специальности - история, история и право).

Существенность вопроса о развитии профессиональной культуры речи студентов указанных специальностей заключается в том, что новая концепция обучения зависит, прежде всего, от формирования профессиональной компетенции, осведомлённости о красноречии, свободного общения, ясности и понятливости речи обучаемых. Главная роль в направлении привития приемлемых речевых и письменных навыков, надлежащего знания норм таджикского языка, разработки и применения эффективных способов и методов культуры речи отведена качественному обучению таджикскому языку с опорой на специализированные тексты.

В современную эпоху растёт спрос на повышение качества знаний, умений и навыков выпускников вузов. Если с одной стороны проблема заключается в усвоении профессиональных знаний, то с другой - в выработывании навыков речевого мастерства, свободного, ясного и понятного общения в рамках специальности, совершенное знакомство со специализированной терминологией. Современная система образования требует решения следующей задачи: подготовка грамотного специалиста, обладающего качествами образованности, критического анализа, развития творческого мышления и умения адаптироваться к социально-экономической среде.

Постановка данного вопроса ценна в особенности при подготовке специалистов в области истории и права. Коммуникативность обучения должна обеспечить: доступ к информации в рассматриваемом направлении; формирование личных научно-творческих возможностей; повышение квалификации и замещение сферы деятельности на активном этапе жизнедеятельности.

Знание на высоком уровне государственного языка, норм современного литературного таджикского языка, совершенное знакомство со специализированной терминологией, понимание текстов по специальности, навык работы с языком источников и знание основ правописания и документации весьма важны, а тематика и содержание каждого учебного предмета определяются таким образом, чтобы формировался уровень самостоятельности, способности, навыков и умений, а также теоретических знаний будущего студента-специалиста.

В настоящей диссертации изучение таджикского языка и формирование культуры речи будущего специалиста явились предметом нашего тщательного анализа, в силу того что общество предъявляет выпускникам нефилологических факультетов вузов всё новые и новые требования в связи с прогрессом реалий эпохи. Наряду с развитием уровня знаний, языковые навыки и умения, культура речи, масштабное мышление, коммуникативная компетенция, этика общения имеют значительное познавательное и социально-нравственное значение. Новая образовательная парадигма ставит перед системой образования существенные задачи. Прежде всего, это подготовка владеющей языком личности, грамотного специалиста, даровитого сотрудника, обладающего критическим, творческим мышлением, приспособленного к быстро меняющейся социально-экономической среде эпохи. Основным элементом является не количество знаний, а качество усвоения информации и данных, их связь с жизненным опытом и профессиональной деятельностью, способность сочетать науку и практику. Определение этих вопросов в особенности значимо в ракурсе профессиональной подготовки специалистов историко-правового профиля.

Степень разработанность проблемы. Методика преподавания таджикского языка в настоящее время формируется как специальное направление педагогической науки в современных условиях развития отечественной лингводидактики. Как в направлении средних общеобразовательных учреждений, так и на базе высших профессиональных образовательных учреждений в последние годы представлен ряд научных публикаций в виде диссертаций, монографий, статей и докладов, наметились устойчивые шаги по фундаментальной и методологической проработке различных вопросов.

Относительно всевозможных вопросов по обучению таджикскому языку интересные рекомендации и мнения отразились в трудах таджикских методистов академика М. Лутфуллаева, академика Ф. Шарифзода, член-корреспондента АОТ, профессора С. Шербоева, член-корреспондента АОТ С. Аминова, профессоров С. Негматова, Ф. Зикриёева, известных исследователей республики Б. Камолитдинова, С. Анвари, Г. Камоловой, Н. Маъсуми, М. Мирзоевой, С. Ходжаева, Э. Шарипова, А. Эшонджонова и др.

С. Шербоев в своей докторской диссертации, непосредственно посвященной обучению синтаксису простых предложений таджикского языка (1992) высказал свои методические мнения относительно тематики учебной программы раздела «Синтаксис (нахв) и знаки препинания» по обучению двух её темам - «Словосочетание» и «Главные члены предложения», с безусловной опорой на занимательные научные воззрения, в частности, русских методистов.

В докторской диссертации профессора С.Э. Негматова «Научные основы обучения лексики таджикского языка в условиях формирования русско-таджикского двуязычия (Москва, 1991)» впервые в пределах бывшего Советского Союза рассматривалась проблема обучения государственному языку в учреждениях среднего образования с русским языком обучения (родным языком

русских школьников) в условиях билингвизма. Автор указанной диссертации, исследовав теоретико-методологические основы обучения лексике вкуче со системными связями элементов языка, предложил эффективный способ увеличения словарного запаса русскоязычных учащихся на уроках таджикского языка.

Начиная с 2010 года благодаря активному функционированию Диссертационного совета при Таджикском национальном университете и Академии образования Таджикистана по специальности 13.00.02 - Теория и методика обучения русскому, таджикскому и иностранным языкам осуществлена успешная защита ряда научных работ по методике этих дисциплин, что является благим шагом в деле продвижения и развития таджикской науки методика обучения языкам. Диссертации исследователей Г. Ходжиматовой, Л. Рузиевой (докторские), М. Товбаевой, Т. Ашуровой, Н. Маджидовой, М. Тагоевой, К. Гадоева, Н. Партова, М. Камоловой, А. Якубовой, А. Иноятбековой, М. Сафаровой, Х. Сатторовой, Ш. Котибовой, С. Зоирова и некоторых других (кандидатские) являются новым словом в направлении изучения актуальных вопросов обучения языкам.

К примеру, в кандидатской диссертации Ш. Котибовой «Аналитико-синтетические упражнения в развитии связной речи учащихся начальных классов» (научный руководитель академик М. Лутфуллоев) всесторонне рассмотрены актуальные вопросы поиска эффективных способов и методов формирования устной речи учащихся начальных классов по предмету таджикский язык на материале учебных текстов.

Совершенствование речевой культуры студентов (по специальности), культура их профессиональной речи исследованы в диссертационных работах отечественных и зарубежных ученых Л. Рузиевой, А. Ваххобовой, С. Зоирова, Н. Алиевой, И. Бобоевой, Р.Р. Рамазановой, А.А. Здоровой, Г.Г. Плотниковой, Т.В. Кубишкиной, Т.Е. Тимошенко, В.Е. Гордиенко, Н.М. Лазаревой, С.Н. Бирюковой и др. К сожалению, до сих пор не подвергались рассмотрению научно-методические основы обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах, в частности по специальности «История и право», которой присущи типичные особенности. Методика обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах вузов страны имеет свои особые способы и методику, включающие изучение характерных для истории и права лексики и терминологии, выбор специализированных текстов, комплекс устных и письменных упражнений и заданий и т.п. В силу данного обстоятельства мы решили остановить свой выбор на теме «Научно-методические основы обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах (на материале специализированных текстов)» и провести по нему диссертационное исследование.

Связь исследования с научными программами (проектами) и темами. Настоящее исследование тесно связано с перспективной научной программой кафедры методики преподавания таджикского языка и литературы ГОУ «ХГУ им. академика Бабаджана Гафурова» под рубрикой «Вопросы преподавания

таджикского языка и литературы, стилистика». Проведенное исследование по данной теме, являющееся составной частью научно-исследовательских работ данной кафедры, внесет достойный вклад в разработку упорядоченной системы обучения таджикскому языку, исходя из научной методологии и научно обоснованной, проверенной опытом передовой практики, учитывающей квалификационную подготовку студентов по направлению «История и право» на материале специализированных текстов.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью исследования является разработка упорядоченной системы обучения таджикскому языку, исходя из научной методологии и практически апробированного передового опыта с учетом квалификационной подготовки студентов направления «История и право» на материале специализированных текстов.

Задачи исследования. Цель диссертационной работы требует решения ряда намеченных задач, в частности:

1. Исследование научно-методических основ обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах, в том числе, достижение способов и методов формирования культуры речи студентов с использованием специализированных текстов (по профилю «История и право»).

2. Конкретизация содержания обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах с позиции лексических, грамматических особенностей и специализированного учебного текста.

3. Состояние преподавания и изучения таджикского языка на нефилологических факультетах учреждений высшего профессионального образования, анализ учебников, пересмотр учебных программ, силлабусов и пособий, наличие учебных материалов (текст, упражнение) по профилю.

4. Определение таджикского языка как государственного языка в свете компетентного подхода к обучению в учреждениях высшего профессионального образования: постижение истинной сущности компетентного подхода к обучению, прояснение недоразумений по практическому применению компетентного подхода к обучению.

5. Разработка основ науки методика обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах во взаимосвязи с науками лингвистика, педагогика, психология и дидактика.

6. Научное исследование сущности текста как лингвистической и методической категории в контексте обеспечения компетентного подхода к обучению таджикскому языку на нефилологических факультетах.

7. Разработка системы упражнений по дисциплине таджикский язык для студентов нефилологических факультетов (по профилю «История и право») касаясь формирования коммуникативных навыков и плавной речи.

8. Отображение и обобщение результатов опытно-экспериментальных работ по формированию компетентности и культуры речи студентов нефилологических факультетов при работе со специализированными текстами.

Объектом являются научно-методические основы обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах с использованием специализированных текстов (по профилю «История и право»).

Предметом исследования являются способы и методы обучения таджикскому языку на факультете истории и права, в частности изучение лексики и терминологии, характерной для науки истории и права, подбор специализированных текстов, комплекс упражнений, устных и письменных заданий и т.п.

Гипотеза исследования - обучение речевой культуре и всестороннее обучение таджикскому языку для студентов, профилирующихся на истории, истории и праве, становится эффективной, **если** процесс изучения данной дисциплины будет осуществляться с использованием специализированных текстов, обеспечивающих языковую, коммуникативную компетентность и формирование у студентов навыков и умений плавной речи.

Этапы исследования. Исследование носило теоретико-экспериментальный характер и проводилось в течение 6 лет (2017–2023 годы).

Первый этап (2017–2019 годы) – изучение и ознакомление с литературой, относящейся к теме диссертационного исследования, наблюдение за процессом изучения таджикского языка касаясь компетентного подхода к обучению на основе специализированных учебных текстов, нахождение способов и методов формирования плавной речи студентов по профилю «История и право», сбор дидактических материалов.

Второй этап (2020-2021 годы) – разработка научных основ методики обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах во взаимодействии с науками лингвистика, педагогика, психология и дидактика, определение основ обучения таджикскому языку как государственному в контексте компетентного подхода к обучению в учреждениях высшего профессионального образования (по профилю «История и право»), постижение истинной сущности компетентного подхода к обучению и опытно-практическое применение компетентного подхода к обучению.

Третий этап (2022-2023 годы) - разработка системы упражнений по дисциплине «Таджикский язык» для студентов нефилологических факультетов (по профилю «История и право») относительно формирования коммуникативных навыков и плавной речи; описание и обобщение результатов опытно-экспериментальных работ по формированию компетентности и культуры речи студентов нефилологических факультетов при работе со специализированными текстами, методическое пояснение основных положений диссертации и составления ее итогового варианта.

Теоретико-методологической основой исследования являются научные труды таких отечественных и зарубежных учёных по лингвистике и методике, как М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, С. Шербоев, С. Негматов, С. Аминов, Р.И. Аванесов, Л.А. Вербицкая, В.В. Виноградов, Б.Н. Головин, В. Г. Костомаров, М.В. Панов, Л.И. Скворцов, В.И. Чернышев, Л.В. Щерба и др., а также учёных по психологии и педагогике - А.Н. Гвоздев, Н.И. Жинкин, С.Ф. Иванова, А.А. Леонтев, В.В. Морозов, И.П. Павлов, И.М. Сеченов, А.Н. Соколов, Л.А.Чистович.

Методологическая основа исследования также включает бытующие положения теории методов обучения родному языку (Л.П. Федоренко), современные подходы и различные аспекты теории и практики обучения родному языку и культуры речи, закреплённые в трудах М.Т. Баранова, В.С. Львова, М.Р. Львова А. Текучева, Р.Б. Сабаткоева, Е.А. Быстрова, Н.М. Шанского и др.

Источники данных. В качестве источника достоверных данных использовались педагогические, методические, психологические, дидактические, лингвистические, культурологические труды учёных по вопросам компетентного подхода, коммуникативной компетенции, опытных моделей, а также нормативно-правовая база и др.

В ходе исследований использовался ряд научно-методических источников, охватывающих такие вопросы, как коммуникативная компетентность, национально-культурные особенности, формирование языковой, социально-культурной компетентности обучающихся (В.Г. Воробьёв, И.И. Лейфа, Г.Г. Каршиева), формирование межкультурной компетентности (И.А. Зимняя, А.П. Бостанджян, А.П. Садохин, С.Э. Негматов, Х.Г. Сайфуллоев, Р.А. Свиридов, И.С. Соловьёва, В.П. Фурманова), межкультурная коммуникативная компетентность студентов в процессе профессиональной подготовки (С.Н. Алиев, З.Х. Сайфуллаева, И.Е. Павленко), а также произведения Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, нормативные правовые акты Правительства Республики Таджикистан в области образования, Закон Республики Таджикистан «Об образовании», «Национальная стратегия развития образования Республики Таджикистан до 2030 года» и др.

Эмпирические предпосылки. Эмпирическую основу исследования составляют изучение связанной с темой исследования научно-методической литературы, анализ учебной программы и учебников, педагогические констатирующие и учебно-методические эксперименты по определению содержания образования, состояния обучения и уровня знаний студентов, обобщенные в ракурсе статистической методики исследования. Кроме того для решения поставленных задач использовались **следующие методы исследования:**

- фундаментально-теоретический (лингвистический, психолого-педагогический, научно-методический анализ, сравнительный анализ учебников и учебных пособий);

- эмпирический (наблюдение, эксперимент, опыт, качественный и количественный анализ результатов эксперимента, статистическое обобщение и заключение).

В ходе исследования проводились анализ и обобщение полученных в ходе эксперимента фактов и данных, сопоставимая оценка результатов в виде статистических данных и их целесообразной обработки.

База исследования. Результаты диссертационных исследований применялись в ходе экспериментального опыта в ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова», на кафедре методики преподавания таджикского языка и литературы и общеуниверситетской кафедре таджикского языка данного университета, обзор результатов которых представлялся в научных статьях автора.

Научная новизна исследования состоит в следующем:

1. Впервые в отечественной лингводидактической науке разработана научно-методических основ обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах проводилась во взаимосвязи с науками лингвистика, педагогика, психология и дидактика.

2. В ходе всестороннего изучения аспектов обучения таджикскому языку как государственному в контексте компетентного подхода к образованию в учреждениях высшего профессионального образования выявлена суть компетентного подхода к обучению, установлены упущения в практической реализации компетентного подхода к обучению.

3. Предложена система специализированных упражнений и текстов для студентов нефилологических факультетов (по профилю «История и право») относительно формирования коммуникативных навыков и плавной речи по дисциплине таджикский язык.

4. Текст в диссертации, исчерпывающе трактуясь как лингвометодическая категория, изучался с учетом компетентного подхода к обучению таджикскому языку на нефилологических факультетах.

5. Обосновано, что лингвистика текста как отдельная научная дисциплина, основными целями и задачами которой являются определение сущности и основы создания условий межлического общения и взаимоотношений, занимает особое место в реализации первооснов и соблюдении важных дидактико-информационных, воспитательных, развивающих и аналитико-обобщающих принципов.

6. Отображение и обобщение результатов опытно-экспериментальных работ по формированию компетентности и культуры речи студентов нефилологических факультетов обосновало, что на основе специализированных текстов студенты лучше и глубже проникают в пространство языковой и коммуникативной компетенции на уровне требований дисциплинарных стандартов и учебной программы

7. Прогресс и компетентность обучающихся в представленной системе обучения признается предпочтительным в сравнении с традиционным обучением таджикскому языку, а ее применение, исходя из специализированных текстов, оценивается позитивно.

Основные выносимые на защиту положения диссертации:

1. Оценивая знание на высоком уровне государственного языка, норм современного литературного таджикского языка, совершенное усвоение специализированной терминологии, понимание текстов по профилю, умение работать с языком источников и знание основ правописания и документации весьма значимым, содержание каждой дисциплины должно определяться таким образом, чтобы наряду с полным освоением учебной программы сформировался необходимый уровень самостоятельности, способности, навыков, умений и теоретических знаний будущего студента-специалиста.

2. Основная идея компетентного подхода к обучению заключается в практическом применении знаний, умений и навыков, привитых обучающимся. Несмотря на то, что данная система является новым явлением в сфере образования Республики Таджикистан, она веками присутствовала в педагогической мысли нашего народа и следует отметить, что компетентный подход к обучению реализуется посредством индивидуализации процесса обучения и активизации личностной деятельности обучающегося.

3. Целью обучения таджикскому языку как государственному является совершенствование навыков и умений ораторства и безошибочного устного и письменного изложения мысли, совершенствование глубокого понимания специфических аспектов таджикского языка как средства общения и передачи информации, а также расширение общечеловеческого мировоззрения на основе глубокого понимания коммуникативного, познавательного и эстетического уровней студентов. Иначе говоря, формирование профессиональной компетентности высококвалифицированного специалиста должно отвечать требованиям установленных стандартов.

4. Необходимо реализовать научно-методические основы формирования культуры речи студентов нефилологических факультетов обращаясь к специализированным текстам на таджикском языке. В этой связи текст получив признание как лингвометодическая категория в ракурсе обеспечения компетентного подхода к обучению таджикскому языку на нефилологических факультетах, посредством системы упражнений и специализированных текстов усиливает развитие компетентности обучающихся нефилологического профиля.

Теоретическая значимость исследования:

Представленная автором модель, применимая в процессе обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах на основе специализированных учебных текстов, становясь практически весьма существенным в формировании языковой и коммуникативной компетенции обучающихся, является теоретической основой подготовки студентов с

использованием современных педагогических технологий, внедрение которых способствует индивидуальной активизации обучающихся.

Практическая значимость исследования:

Представленная в диссертации система специальных упражнений и текстов, будучи результативной при развитии устной и письменной речи студентов профиля «История и право», вносит весомый вклад в их языковую и коммуникативную компетентность. Дидактические материалы, содержащиеся в диссертации и особенно в разделе приложений, весьма полезны для педагогов в организационном упорядочении уроков и практических занятий.

Следует отметить, что в диссертации дается конкретный ответ на логический вопрос «Что такое учебный текст и как его следует реализовать как методическую категорию в условиях обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах вузов?». По нашему мнению, учебный текст, являясь специальным коммуникативным материалом в процессе обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах, направлен на следование важным дидактическим принципам.

В диссертации представлена система упражнений, заданий для практических занятий, СРСР, СРС по таджикскому языку и повышению уровня культуры речи на основе специализированных текстов, эффективность которых достигается с использованием таких методов, как работа со специализированным текстом, толкование трудной для понимания лексики, объяснение терминов, моделирование лингвистических единиц, анализ текста, подбор и ввод лексики, работа с искаженным текстом, составление плана и т.д.

Представленная автором диссертации **эффективность методологии** подтверждена данными опытно-контрольной проверки, что позволяет расширить и укрепить перспективы ее дальнейшего применения в практике обучения таджикскому языку и культуре речи.

Степень достоверности результатов исследований обеспечивалась: точностью методологических и теоретических основ; всесторонним анализом и учетом реального положения обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах высших учебных заведений страны; изучением методических концепций обучения языку в современных условиях, соответствием методов обучения цели, задачам, объекту и предмету исследования; спецификой опытных материалов; экспериментальной проверкой гипотезы и успешным подтверждением опытно-экспериментальной работы; обоснованностью полученных результатов; на основе многолетнего опыта работы автора диссертации в высшем учебном заведении; обработкой экспериментальных данных методами математической статистики.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Содержание диссертационного исследования соответствует следующим пунктам паспорта специальности 13.00.08 - Теория и методика профессионального образования (13.00.08.04 - Теория и методика гуманитарных дисциплин (профессиональное

образование)), утвержденное решением Президиума ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

- пункт 1. Разработка теории обучения конкретным дисциплинам, в том числе на междисциплинарном уровне; инновационная и опытно-экспериментальная деятельность преподавателей дисциплин как один из источников развития теории и методики обучения в областях знаний и уровнях образования.

- пункт 2. Изучение развивающего и воспитательного потенциала учебных дисциплин в учебных процессах.

- пункт 3. Разработка концепций содержания учебных дисциплин на разных уровнях образования; проектирование содержания, методов и организационных форм обучения в условиях трансформации, информатизации и универсализации процессов общества, культуры и образования.

- пункт 4. Разработка инновационных образовательных технологий и форм организации образования.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследование заключается в обосновании важнейших идей и правил диссертации, разработке концептуальной модели, основанной на компетентном подходе к обучению таджикскому языку на нефилологических факультетах на основе специализированных текстов при проведении данного исследования, интерпретации и подтверждении полученных результатов.

Личный вклад автора диссертации заключается в разработке и проведении специального семинара на тему «Способы и методы формирования коммуникативной компетентности обучающихся на основе специализированных текстов» на занятиях по таджикскому языку. Вместе с тем, основной материал диссертации включен в контрольно-экспериментальную часть и исходит из подбора системы упражнений и учебных текстов, методов практического применения предложенной модели, из непосредственного участия автора в процессе опытно-экспериментальной работы, самостоятельного выполнения диссертационного исследования и опубликования материала.

Апробация и применение результатов диссертации. Результаты научных исследований регулярно представлялись и обсуждались на заседаниях и научно-методических семинарах общеуниверситетской кафедре таджикского языка, кафедрах методики преподавания таджикского языка и литературы и заседаниях ученого совета факультета таджикской филологии ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова», на внутриуниверситетских конференциях ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова», на многочисленных международных и республиканских конференциях по методике обучения таджикскому языку и литературы, проводимых в Согдийской области, в городе Душанбе; основные положения диссертации и экспериментальная часть исследования апробированы в процессе учебной работы студентов на факультете истории и права ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова».

Публикации по теме диссертации. Основные положения и выводы диссертации представлены в 18 научных статьях, из них 3 статьи в изданиях из Перечня ведущих рецензируемых изданий, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан и 15 статей в различных научных сборниках. Диссертация обсуждалась и была представлена к защите на объединенном заседании кафедр методики преподавания таджикского языка и литературы ГОУ «Худжандский государственный университет имени Б. Гафурова».

Структура диссертации. Диссертация состоит из перечня сокращений, введения, общей характеристики исследования, двух глав, содержащих восемь разделов, заключения, рекомендации по практическому использованию результатов исследования и списка литературы, включающего 211 наименований.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во **введении** обоснована актуальность выбора темы и вкратце рассматривается степень ее изученности, объект, предмет, цель и гипотеза работы и исходя из которой, изложены основные решаемые исследованием задачи, методология и методы исследования, научная новизны, достоверность и теоретическая значимость диссертации, подчеркнута практическая значимость и описание полученных в ней результатов.

В первой главе - **«Научно-методические основы обучения таджикскому языку в профессиональных высших учебных заведениях в контексте компетентного подхода к обучению»** - рассматриваются вопросы таджикского языка как государственного языка и учебной дисциплины в ракурсе компетентного подхода к обучению в учреждениях высшего профессионального образования; основное содержание обучения дисциплине таджикский язык на нефилологических факультетах; методика обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах и её взаимосвязь с науками языкознания, педагогика, психология и дидактика; состояние преподавания и изучения таджикского языка на нефилологических факультетах учреждений высшего профессионального образования, анализ учебников.

Исследование и обсуждение вопросов первой главы показывает, что в современную эпоху возрастает спрос на повышение качества знаний, навыков и умений выпускников вузов. Если усвоение профессиональных знаний — это одна сторона вопроса, то другим является формирование навыков ораторского мастерства, свободного и складного общения в рамках профиля, совершенное знакомство со специализированной терминологией. Современная система образования требует решения следующей задачи: подготовку компетентного специалиста, обладающего качествами образованности, способного к критическому анализу, со сформированным креативным мышлением и умением адаптироваться к социальной и экономической среде.

Знание на высоком уровне государственного языка, норм современного литературного таджикского языка, совершенное усвоение специализированной

терминологии, постижение профильных текстов, умение работать с языком источников и знание основ правописания и документации оцениваются значимым, при этом тема и содержание каждого урока определяются таким образом, что наряду с полным представлением учебной программы формируется уровень самостоятельности, способности, навыков и умений, теоретических знаний будущего студента-специалиста.

Правительство Республики Таджикистан, Министерство образования и науки Республики Таджикистан, постоянно прилагая усилия для того, чтобы система образования шла в ногу со временем, реализуют конкретные меры. Собственно, в этой связи, Правительство Республики Таджикистан приняло и утвердило «Национальную стратегию развития образования на период до 2030 года». В соответствии с данным документом до 2030 года стандарты, программы и учебные материалы, послужив основой для овладения знаниями, надежным источником воспитания подрастающего поколения и молодежи в духе высокого национального самосознания, приверженности общечеловеческим и гуманным ценностям, воспитания чувства патриотизма и любви к отчизне, должны осуществляться на основе новой системы «компетентного подхода к обучению».

Основная идея компетентного подхода к обучению заключается в практическом использовании приобретенных студентами знаний, умений и навыков. Несмотря на то, что настоящая система является новым явлением в сфере образования Республики Таджикистан, она веками присутствовала в педагогической мысли нашего народа, и следует заметить, что компетентный подход к обучению осуществляется через индивидуализацию процесса обучения и активизацию обучающейся личности.

В современных условиях Таджикистана преподаватели постепенно входят компетентную учебную среду, и когда целью является компетентность преподавателей и обучающихся, а также качественное образование, преподаватели допускаются к работе в том случае, если они обладают полными знаниями, навыками и умениями в направлении активного учебного процесса. То есть преподаватель должен обладать профессиональной компетенцией, отвечающей установленным требованиям.

Таджикский язык, как государственный язык и одновременно как язык общения национальных меньшинств, населяющих Таджикистан, должен углубленно преподаваться, дабы с пользой и эффективно применить богатство и возможности языка в укреплении и расширении всевозможных связей членов общества. В связи с этим в настоящее время вопрос изучения и преподавания языка, совершенствования эффективных подходов и методов его изучения превратился в одну из жизненно важных тем современного общества. Создание эффективных способов и методов обучения языку, использование традиционных и проверенных методов, использование лучших практик обучения и инноваций в данной области, их совершенствование являются важными вопросами, находящимися сегодня на повестке дня общества.

В первой главе обобщается мнение, что целью обучения таджикскому языку как государственному является совершенствование навыков и умений ораторского мастерства и изложения мыслей, безошибочное письменное изъяснение, совершенствование глубокого понимания особенностей таджикского языка как средства общения и передачи информации, а также расширение общегуманитарного мировоззрения, опираясь на глубокий уровень коммуникативных, познавательных и эстетических постижений студентов. Другими словами, это формирование коммуникативно-профессиональной отвечающей установленному стандарту компетенции высококвалифицированного специалиста.

Способность специалиста в определённой степени зависит не только от профессиональных знаний, умений и навыков, но и от развития социально-коммуникативных и личностно-коммуникативных способностей, а также от обеспечения творческого уровня профессиональной деятельности. То есть необходимо, чтобы у каждого специалиста было выработано следующее:

- социально-коммуникативные задатки (способность участников в процессе совместной деятельности, осуществляемой через язык и понимание социальной культуры, для достижения четких задач - официальное научное выступление с речью, презентация и т.д., устанавливающие межличностные отношения);

- научно-исследовательские задатки (состоит не только из научных составных ресурсов и методологии научного творчества, но и из умения подбора, обработки, сохранения и распространения информации);

- квалификационно-рабочие задатки (вырабатывание тех или иных квалификационно-рабочих личных отношений, возникающих при наличии языковых навыков, предметных и социально-культурных знаний).

В первой главе особое внимание уделяется дифференцированной специфике методики обучения таджикскому языку на филологических факультетах и ее взаимосвязи с науками лингвистика, психология и дидактика, вытекающей из концепции свойственности обучению и изучению типичных способов и методов. Так, наука лингвистика состоит из различных частей (фонетика, грамматика (морфология и синтаксис), лексика, фразеология, правописание), каждая из которых имеет свою специфику.

Преподаватель вуза при реализации языковых установок применяет метод осознанного постижения каждого из самостоятельных языковых единиц. Применяет методы, занимающие решающую позицию в формировании лингвистической компетентности учащихся. Более того, в области взаимосвязи методики обучения языку и лингвистики одной из основных проблем является лингвистика текста.

Лингвистика текста позволяет преподавать таджикский язык на филологических факультетах вузов страны в ракурсе обобщения знаний и информации по лингвистике, литературоведению и культурологии обучающихся, способствует формированию культуры чтения, постижению образов

художественного произведения, умениям и навыкам входить в познавательный и духовный мир автора литературных произведений, совершенному пониманию содержания художественного произведения.

В данной главе также подробно рассматривается взаимосвязь дисциплины методика преподавания языка с наукой психология, в частности, аналитико-синтетическая деятельность по постижению знаний, формированию навыков и умений, развитию языковой компетентности, определению основных причин возникновения проблем и трудностей в области изучения языков, индивидуальному развитию обучающихся и т.п.

Связь методики обучения таджикскому языку и науки психология позволяет укреплять основы осознанного усвоения обучающимися учебных материалов. Студент в первую очередь постигает закономерности и явления языка, запоминает, применяет на практике изучения языка и владения им, в частности, в различных ситуациях общения, устного и письменного изложения, и достигает устойчивого выковывания навыков и умений. Подобная последовательность укрепляется в процессе обучения и изучения таджикского языка путем выполнения следующих действий: слушание (видение) - восприятие (понимание) - познание - усвоение - умение - обретение компетентности.

Методика обучения таджикскому языку на филологических факультетах вузов страны имеет тесную и прочную взаимосвязь с дидактикой - общей теорией обучения. Дидактические закономерности служат костяком для решения существенных вопросов расширения системы изучения таджикского языка на филологических факультетах вузов, а также целей обучения, ступени обучения, общая направленность обучения.

Вопросы воспитания подрастающего поколения и образованной молодежи с научной точки зрения, с опорой на фундаментально-методологические основы анализируется и рассматривается дисциплиной педагогика, представляя при этом прекрасные рекомендации и указания. Методика обучения таджикскому языку на филологических факультетах вузов страны, опираясь на устои и руководства педагогической науки, через литературные, специализированные тексты, систему различных коммуникативных, устных и письменных упражнений демонстрирует единство совместного процесса обучения и воспитания обучающихся.

В первой главе мы постарались проанализировать и сравнить несколько учебников «Таджикского языка» для филологических факультетов и высказать свое мнение о качественном улучшении состояния преподавания и изучения данной учебной дисциплины. Известно, что в обучении таджикскому языку учебник является основным теоретическим и практическим материалом. Он полностью соответствует Государственному стандарту и учебной программе, рекомендованной Министерством образования Республики Таджикистан.

В настоящее время вузы страны охвачены обучением по нескольким учебникам (в зависимости от специальности студентов). В частности, Книга «Таджикский язык», составленная А. Абдукадиловым и З. Рахмоновым (Худжанд:

Ношир 2009 года, -192 с.); Матроровым С.К., Абдуллаевой П.П. (для студентов кредитной системы образования экономических специальностей - Душанбе, 2011, - 266 с.); Матроров С.К., Усманова М.Х., Гуломалиева Р.К. (для студентов кредитной системы образования по специальностям переводоведение, иностранный язык и журналистика, -Душанбе, 2013 -306 с.); авторов С. Анвари. Ш. Кабиров, Н. Каримов (для нефилологических специальностей учреждений высшего профессионального образования, Душанбе, 2019, -288 с.); составителей У. Каримова и С. Абдулазизовой (часть 2), 2004, - 182 с.); «Таджикский язык и культура речи» Г. Ахророва и Д. Лутфуллоев (для студентов русских групп экономической специальности, 2010 год, - 160 с.); «Таджикский язык» авторов С. Матрובהа и П. Абдуллоевой (для специальностей юриспруденции и международных отношений, Душанбе, 2009, -218 с.); Учебно-методическое пособие «Таджикский язык» М. Джабборовой (для студентов и курсантов юридической специальности, Худжанд, 2014, -216 с.) и т.п.

Весьма занимательна в этой связи книга Эшоновой Д. «Работа со специализированными текстами на уроках таджикского языка» (Учебное пособие для студентов юридических и таможенных вузов). Мы стремились поддержать её и руководствоваться ею, поскольку подход к практическому занятию, представленный в книге автора, способствуя усвоению отраслевой терминологии специализированного текста, его письменному разъяснению, ознакомлению с отраслевой лексикой, терминами, сущностями и требованиями к терминологии, профессиональной лексике, аргю и жаргону, вооружает обучающихся знаниями о сущности, функциях, разновидностях и особенностях отраслевой терминологии.

Во всех книгах подобраны и представлены тексты, связанные с языком, которые содержат достоверные доказательства использования языка в речи и вместе с тем, имеют существенную образовательно-эстетическую значимость. Тексты состоят из наставлений великих людей, забавных историй, мудрых высказываний, поучительных пословиц и поговорок, устремляющих обучающихся в духе высокой человеческой морали и этики. Можно утверждать, что упомянутые выше учебники «Таджикского языка» составлялись и публиковались с учетом данных требований.

Вторая глава диссертации - **«Компетентный подход к обучению таджикскому языку и система формирования культуры речи на основе специализированных текстов на нефилологических факультетах вузов республики»** - посвящена исследованию ряду таких проблем, как научно-методические основы формирования культуры речи студентов нефилологических факультетов на основе специализированных текстов таджикского языка; текст как лингвометодическая категория с учетом обеспечения компетентного подхода к обучению таджикскому языку на нефилологических факультетах; система упражнений и специализированных текстов в обучении таджикскому языку на нефилологических факультетах; результаты опытно-экспериментальной работы по формированию компетентности и культуры речи студентов нефилологических

факультетов при работе со специализированными текстами, упрочившим наши взгляды на значимость обучения таджикскому языку посредством специализированных текстов в ракурсе развития компетентности обучающихся нефилологического профиля.

В диссертации аргументировано, что вопрос обучения таджикскому языку как государственному, совершенствования эффективных методов его изучения стал одним из важных вопросов в жизни общества. Чтобы войти в единое мировое образовательное пространство, педагогам необходимо уделять больше внимания преподаванию дисциплины таджикский язык, чем когда-либо и широко применять возможности богатого опыта в пространстве методики обучения и научно-методических концепций современности.

Автор диссертации уверен, что цель урока таджикского языка, получившего по государственному стандарту название «Таджикский язык по специальности» и введенного как обязательная дисциплина в учебный план, требует изучения вопросов языка и развития связной речи обучающихся в соответствии с выбранным ими профилем. В ходе урока необходимо прикладывать усилия к тому, чтобы обучающиеся хорошо усвоили профильные понятия и терминологию, научились работать со специализированными текстами. Смогли без труда анализировать и понимать содержание соответствующей профильной литературы.

В диссертации особое внимание уделено вопросу о тексте как лингвометодической категории в контексте компетентного подхода к обучению таджикскому языку на нефилологических факультетах. Отмечено, что в современной интерпретации текста особое место занимают основные вопросы коммуникативной направленности, а лингвистика текста проявляется как отдельная область науки, преследуя свои собственные цели и функции – определение сущности и основ создания условий межчеловеческого общения и взаимодействия.

Во второй главе дается конкретный ответ логическому вопросу «Что такое учебный текст и как следует с ним работать в ракурсе обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах вузов в качестве методической категории?». Наше мнение по данному поводу отмечено следующим образом: учебный текст, кратко и последовательно выступая в качестве материала, являющегося особой сферой взаимодействия и общения в процессе обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах, фокусируется на реализации важных дидактико-информационных, воспитательных, развивающих и аналитико-обобщающих принципов.

Учебный текст, помимо языковой категории, как методическая категория, имеет специфические функции и в процессе обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах вузов осуществляет свой типичный познавательно-интеллектуальный и воспитательный статус. Особый статус текста проявляется в том, что он является конечной целью обучения, содержанием обучения и подобранными методами обучения. В качестве такового в современной науке

лингвистика, следующей основам и принципам обучения языку, в настоящее время передовым и общепринятым является коммуникативно-деятельностный подход.

Рассмотрев во второй главе упущения методов обучения в ходе практических занятий, сделан вывод о том, что основное внимание акцентируется на запоминании информации, а не на развитии аналитико-критического мышления обучающихся. Деятельность преподавателя должна направляться на формирование мыслительных, творческих способностей, самостоятельную деятельность обучающихся. Это означает, что студенту следует, повторяя на практических занятиях все усвоенное на лекционных занятиях, стремиться к формированию связной речи, творческой и коммуникативной компетентности.

Национальной стратегией развития образования Республики Таджикистан на период до 2030 года установлено: «Обновленная система образования, основанная, в соответствии с современными мировыми тенденциями, не на знаниевом, а на компетентностном подходе, должна обеспечить учащимся возможность освоения ключевых компетенций и социальных навыков, таких как ответственное принятие решений и планирование профессиональной карьеры, ориентацию на обучение на протяжении всей жизни, коммуникативные компетенции, профессиональную подготовку, востребованную на рынке труда, знания и навыки, необходимые для самозанятости, навыки здорового образа жизни, привить ценности гражданского общества» [6,103].

Во второй главе представлена система упражнений, заданий на практические занятия, СРСРП, СРС по таджикскому языку и рост уровня культуры речи на основе специализированных текстов, эффективность которых возможна при использовании таких методов, как работа со специализированными текстами, разъяснение сложной для понимания лексики, толкование терминологии, моделирование языковых единиц, анализ текста, подбор и ввод слов, работа с искаженным текстом, составление плана и др.

В диссертации доказано, что система упражнений должна содержать предтекстовые и послетекстовые задания. Предтекстовые задания сосредоточены на формировании механизмов: прогнозирование вероятности, запоминание с помощью повторного воспроизведения в различных вариациях. Упражнения, предназначенные для усвоения грамматического явления или лексической единицы как части предложения, соответствуют такой стадии усвоения, как постижение.

Цель предтекстовых упражнений – преодоление трудностей с чтением, следовательно они сосредоточены на определенных этапах усвоения: восприятии, подражании, наблюдении и применении. Этап упражнений со специализированными текстами предусматривает обеспечение компетентного и коммуникативного подхода. Применение обучающих упражнений в контексте текста будет способствовать выполнению заданий по чтению текста, озаглавливание, поиск несущей смысловую нагрузку лексики.

Послетекстовые упражнения предназначены для понимания текста, умения понимать способ реализации коммуникативной функции. Послетекстовые

упражнения составлены для отработки навыков выполнения речевых действий; определения предмета и коммуникативных функций текста, его основной идеи, определения способа его вырабатывания и др.

Для успешного обучения видам письменной работы студенту следует применить весь комплекс привитых навыков, а также использовать умение системного мышления, реализуемое на уровне генерации объемного текста.

Результаты теоретических и практических исследований свидетельствуют о том, что успешное обучение студентов таджикскому языку культуре речи с опорой на специализированные тексты усиливает эвристическую, исследовательскую и творческую специфику в процессе обучения.

В ходе регламентации системы упражнений установлена классификация методов и способов развития речи, формирование культуры речи и рациональная последовательность их реализации. Во второй главе диссертации предложена система упражнений, способствующая формированию и дальнейшему развитию речи студентов.

Эффективность предложенной методологии аргументирована данными контрольной проверки, что позволяет расширить и укрепить перспективы ее дальнейшего использования в практике обучения таджикскому языку и культуре речи.

Для реализации и подтверждения модели обучения, разработанной на основе специализированных текстов, мы провели эксперимент в параллельных группах специальностей история, история и право. Таким образом, нами экспериментировались традиционным способом группа 101 (специальность история), 103 (специальность история и право) и по предлагаемой модели и системе деятельности группа 102 (специальность история), 104 (специальность история и право) на практических занятиях, по СРСРП и СРС. Кроме того, проводя во время эксперимента текущие, промежуточные и завершающие проверки, оценивались, анализировались и обобщались результаты – прогресс студентов как в количественном, так и в качественном отношении.

В ходе эксперимента проверялись знания, грамотность, умения, навыки студентов по нескольким видам деятельности. В ходе 1-й и 2-й поэтапных проверок, проведенных в письменной форме, такие задания, как текущий контроль, состояли из нескольких частей. Зачет или итоговый экзамен проводился в форме теста, приведенного в приложении.

Следует отметить, что на этапе эксперимента студентам задавалось разъяснение специализированной или профильной терминологии и предлагалось в виде контрольных тестов по различным дидактическим материалам, продиктованным требованиями стандартизации тестов. Задания 1, 2, 3, 4, 5, 6 разработаны для определения уровня развития речевых навыков студентов, работавших в течение семестра с использованием разработанной нами системы упражнений.

Так, в соответствии с **заданием 1** студенты внимательно читают текст, выписывают его термины и опираясь на свои знания, при необходимости, с помощью терминологического словаря кратко разъясняют их значение. В ходе анализа выясняется принадлежность данных терминов к таджикскому либо иностранному языку. Иногда встречаются два варианта терминов – таджикский и иностранный (заимствованный). Разъяснение происхождения терминологии и способа словообразования увеличивает знания обучающихся и делает уроки по таджикскому языку увлекательными.

Задание 2. Студенты должны запомнить и использовать синонимы данных слов и словосочетаний (слов и выражений, обозначающих понятие отраслевой терминологии).

Выполнение данного задания связано с теоретическим и практическим материалом уроков, учебником. В данном разделе задания выделено 9–10 слов из текста и приведены их синонимы. Задача студентов - запомнить эти слова с их синонимами и применять их в высказываниях. Определение наилучшего слова из ряда однозначных слов (исходя из принадлежности к исконно таджикскому либо к заимствованиям, наличия выработанной модели и т.д.) путем обсуждения и дискуссии делает урок по таджикскому языку содержательным и увлекательным.

Задание 3. Составление предложения с указанными словосочетаниями

В этой части студенты должны составлять предложения, где преследуются две цели:

1) понимание значения словосочетаний;

2) в данном контексте уметь применять в тексте (предложении) эти словосочетания, то есть включать словосочетания в активную единицу словарного запаса обучающихся.

Задание 4. Завершение предложений, используя текст, заучивание содержания и способа (модели) построения предложения.

В соответствии с этим заданием подразумевается усвоение основного содержания текста в выборочных предложениях, акцентирование на методе (моделе) построения предложения и его практическом запоминании. Мысль должна выражаться в выборочных отрывках в виде простых, сложных, а иногда и многосоставных предложений. При употреблении модели простых предложений, необходимо значительнее акцентировать на расположении членов предложения, согласовании сказуемого и подлежащего, типах связи слов в предложении. В сложных предложениях более значимыми являются место главного и придаточного предложений, способ их соединения, роль союзов в построении предложений. В данном случае также следует пристально акцентировать на месте членов предложения и функции вводных слов и словосочетаний.

Задание 5. Поиск ответов на вопросы из текста.

Целью данного задания является повышение навыков и умений внимательного чтения учебного текста. Для получения достоверных ответов на поставленные вопросы, прежде всего, необходимо, чтобы обучающиеся не бегло, а

внимательно прочитали текст, затем отчетливо в грамматическом аспекте литературного языка изложили свой ответ. Формирование мыслей и их письменное или устное выражение в нормативных конструкциях литературного таджикского языка способствует совершенствованию знаний, умений и навыков мышления.

Задание 6. Подготовка к краткому изложению содержания текста с соблюдением норм языка (изыщества изложения).

Данный пункт является итоговым заданием и подразумевает изложение краткого содержания текста на основе требований связной речи.

Второй этап – количественно-качественный анализ экспериментального опыта

Количественно-качественные результаты контрольного теста приведены ниже (таблица 1). Количественно-качественные данные текущего контроля за семестр показали, что уровень знаний, умений, навыков, культуры речи, работы со специализированным текстом, его анализ, интерпретации специализированной лексики среди студентов экспериментальных групп повысился с 12% до 34% в течение 16 недель учебы.

Таблица 1. – Текущие контрольные проверки

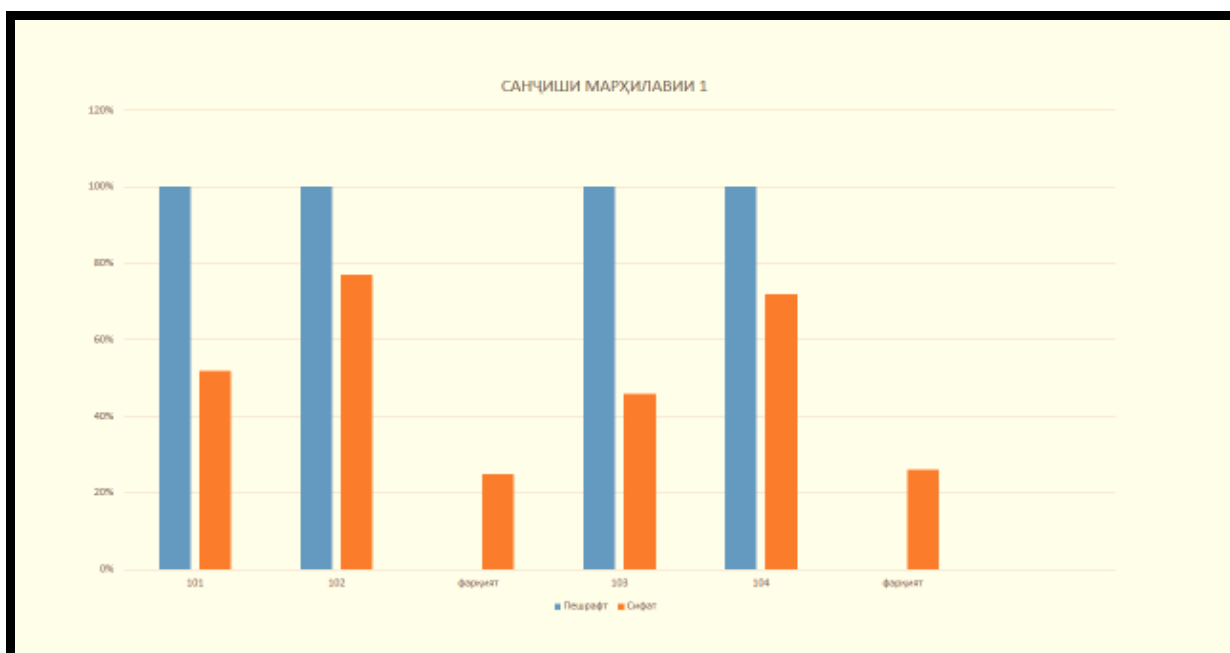
Неделя	101 Прогресс/ качество	102 Прогресс/ качество	Разница	103 Прогресс/ качество	104 Прогресс/ качество	Разница
1	98%/32%	99%/44%	+12%	100%/35%	100%/52%	+17%
2	99%/29%	99%/43%	+14%	100%/31%	100%/49%	+18%
3	98%/42%	99%/52%	+10%	99%/42%	100%/58%	+16%
4	100%/43%	100%/61%	+18%	100%/45%	100%/69%	+24%
5	99%/39%	99%/63%	+24%	99%/45%	100%/71%	+26%
6	100%/47%	100%/62%	+15%	100%/42%	100%/62%	+20%
7	100%/51%	100%/63%	+12%	100%/44%	100%/66%	+22%
8	98%/49%	99%/62%	+13%	99%/51%	100%/67%	+16%
9	100%/38%	100%/65%	+27%	100%/43%	100%/68%	+25%
10	100%/43%	100%/65%	+22%	100%/39%	100%/69%	+30%
11	99%/40%	100%/63%	+23%	100%/46%	100%/71%	+25%
12	99%/42%	100%/62%	+20%	99%/47%	100%/74%	+27%
13	100%/40%	99% /62%	+22%	100%/44%	100% 68%	+26%
14	100%/46%	100%/67%	+21%	100%/35%	100%/69%	+34%
15	100%/50%	99%/71%	+21%	100%/51%	100%/75%	+24%
16	99%/39%	100%/70%	+31%	100%/45%	100%/76%	+31%

Анализ и количественно-качественная оценка первых поэтапных проверок, проводимых на 6-й неделе учёбы, показали, что подобранная модель обучения,

система специализированных текстов, комплекс подготовленных упражнений и заданий способствовали росту постижения студентами специализированных текстов, на что в экспериментальных группах указывает повышение качества успеваемости более чем на 25%

**Таблица 2. – Количественно-качественный анализ поэтапных проверок
1-я поэтапная проверка**

	101	102	разница	103	104	разница	
Прогресс	100%	100%	-	100%	100%	-	
Качество	52%	77%	+25%	46%	72%	+26%	

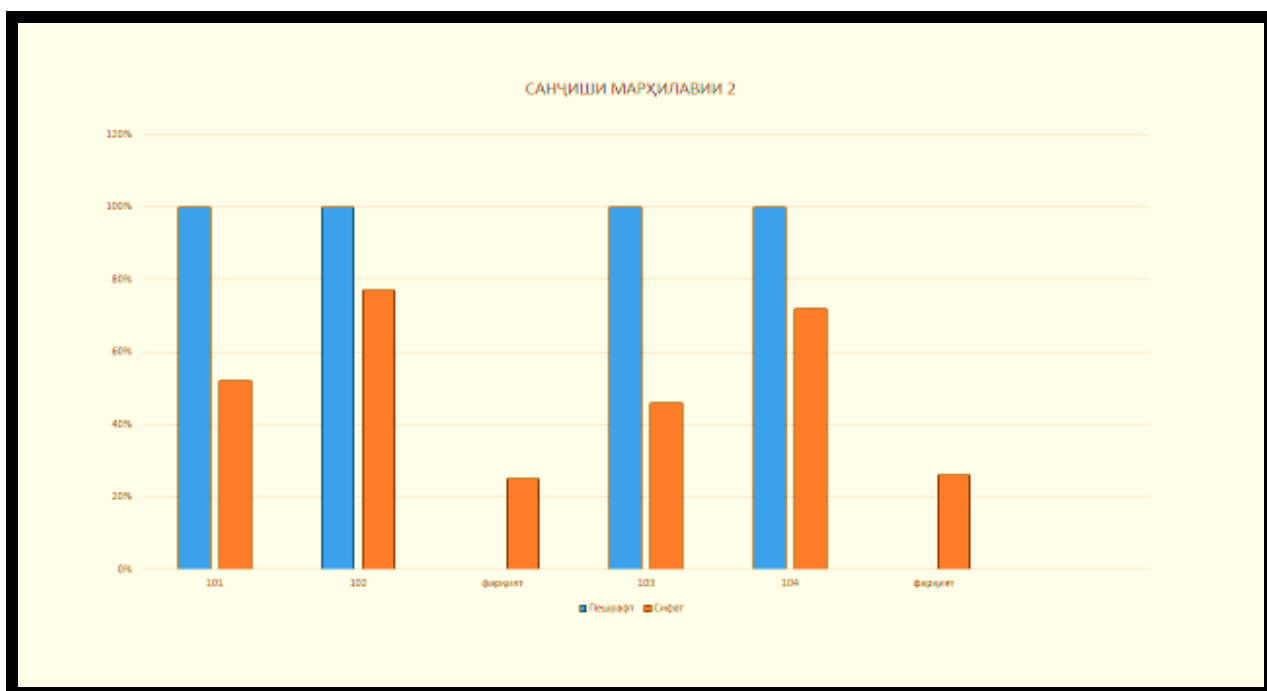

Рисунок 1. – Показатели первой поэтапной проверки

Аналогичные количественно-качественный анализ, рассмотрение и оценка второй поэтапной проверки, проводимой на 12-й неделе учёбы, показали, что подобранная модель обучения, система специализированных текстов, комплекс подготовленных упражнений и заданий способствовали росту постижения студентами специализированных текстов, что обусловило повышение качества успеваемости в экспериментальных группах от 29% до 31%:

**Таблица 3. – Количественно-качественный анализ поэтапных проверок
2-я поэтапная проверка**

	101	102	Разница	103	104	Разница	
Прогресс	98%	100%	+2%	100%	99%	-1%	
Качество	47%	76%	+29%	48%	79%	+31%	

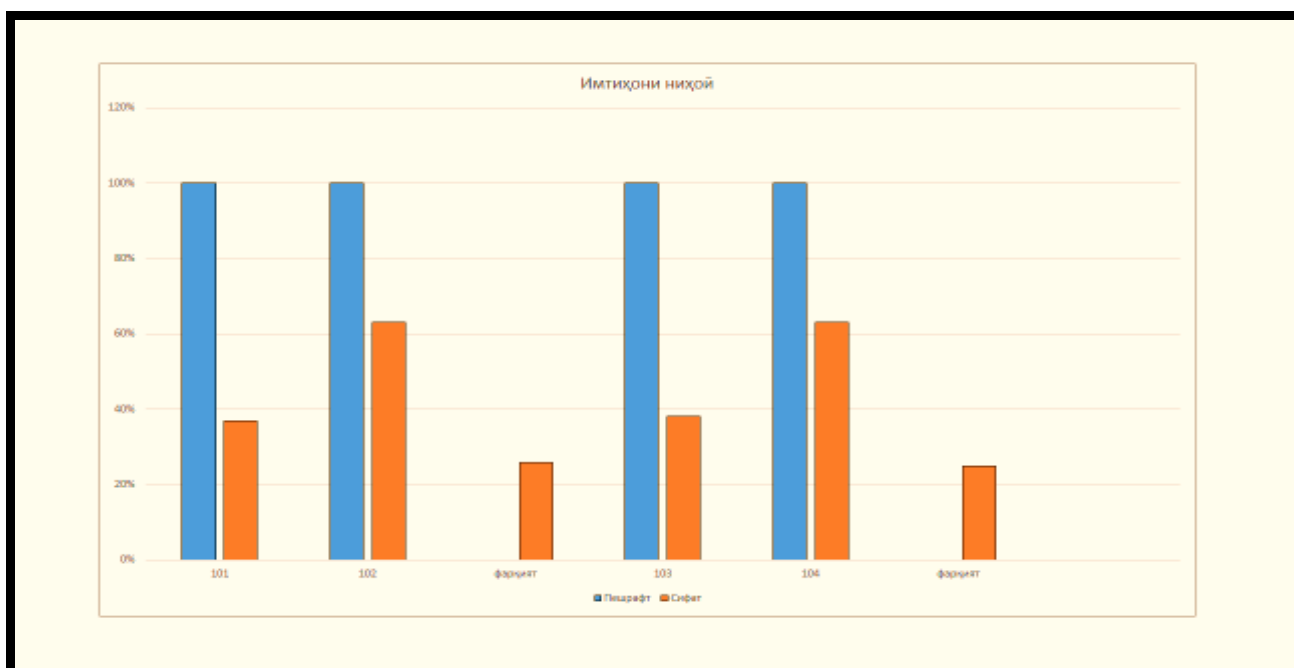

Рисунок 2. – Динамика второй поэтапной проверки

Анализ по итоговому экзамену, проведенному в форме компьютерных тестов (образцы тестов приведены в приложении – К.Д.), показал, что в обеих экспериментальных группах качество успеваемости студентов составил более 25%:

Таблица 4. – Количественно-качественный анализ итогового экзамена

	101	102	разница	103	104	разница	
Прогресс	100%	100%	-	100%	100%	-	
Качество	37%	63%	+26%	38%	63%	+25 %	

Рисунок 3. – Динамика прогресса и качества итогового экзамена

Поскольку сравнительный контроль экспериментальных групп как в текущих, так и в поэтапных проверках и итоговом экзамене определила уровень прогресса в успеваемости, знаний, постижения специализированных текстов и формирования языковых компетенций студентов, то мы попытались установить мониторинг прогресса студентов по профильным дисциплинам. Качество успеваемости студентов в экспериментальных группах выросло с 11% до 24% и является подтверждением того, что подобранная модель обучения способствовала формированию профессиональных компетенций студентов.

Вместе с тем, дисциплина таджикский язык, способствовавшая как учебная дисциплина формированию языковых и коммуникативных навыков обучающихся нефилологических факультетов, с другой стороны, как средство обучения внесла значительный вклад в усвоении других специализированных дисциплин.

Таблица 5. – Количественно-качественный анализ прогресса (мониторинг) экспериментальных групп по специализированным дисциплинам

Специализированные дисциплины	101 Прогресс/ качество	102 Прогресс/ качество	Разница	103 Прогресс/ качество	104 Прогресс/ качество	Разница
История древнего мира	100% /43%	100%/56%	+13%	100%/43%	100%/58%	+15%
История таджикского народа	98%/39%	100%/61%	+22%	99%/36%	100%/60%	+24%
Археология	97%/41%	99%/55%	+14%	100%/44%	99%/58%	+14%
Вспомогат. дисциплины истории	100%/32%	100%/49%	+17%	100%/38%	100%/61%	+23%
Право по профилю	100% /51%	100%/62%	+11%	100%/38%	100%/62%	+24%

Экспериментальный опыт подтвердил, что существенно повысились уровень культуры профессионально-квалификационной речи, сформированность компетенции связной речи, а языковые знания, теоретические знания, словарный запас студентов, культура речи, навыки документации, постигание специализированных текстов, самостоятельная работа с историческими источниками, усвоение профессиональной терминологии и лексики увеличились в разы.

Таким образом, экспериментальный опыт продемонстрировал положительные результаты обучения и подтвердил, что предложенная система упражнений по

обучению таджикскому языку и культуре речи с помощью специализированных текстов для студентов специальности «История», «История и право» оценена как эффективная.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основные научные результаты диссертации

После тщательного анализа рассматриваемой проблемы и углубленного изложения соображений мы пришли к следующим выводам:

1. В современных условиях Таджикистана преподаватели постепенно вступают в среду компетентного обучения и поскольку целью является компетентность наставника и воспитанника, а также качественное образование, то к работе следует допускать преподавателя, владеющего совершенными знаниями, умениями и навыками в направлении активного процесса обучения. Это значит, что преподаватель непременно обязан иметь профессиональную компетенцию, отвечающую предъявляемым требованиям [13-А; 9-А].

2. Таджикскому языку следует обучать как государственному и одновременно как языку общения населяющих Таджикистан национальных меньшинств, с тем чтобы обогащение и возможности языка могли полезно и эффективно применяться в укреплении и расширении всевозможных взаимоотношений членов общества. Нахождение эффективных способов и методов обучения языку, использование традиционных и проверенных приёмов, применение лучших опытов обучения и нововведений в данной области, их совершенствование выступают важными вопросами, стоящими в настоящее время перед обществом [7-А].

3. Способность специалиста по истории и праву связана с развитием социально-коммуникативной и индивидуально-коммуникативной компетенции, обеспечением творческой степени профессиональной деятельности. То есть для каждого специалиста необходимы выковывание и формирование социально-коммуникативного, научно-исследовательского, квалификационно-рабочего задатков посредством навыков владения языком и дисциплинарных и социально-культурных познаний [7-А].

4. Во взаимосвязи с науками лингвистика, педагогика, психология и дидактика возникает концепция наличия специфичных способов и методов преподавания. Опираясь на языковые устои, преподаватель вуза применяет метод осмысленного постижения каждой из самостоятельных языковых единиц. Им используются методы, занимающие решающую позицию в формировании лингвистической компетентности обучающихся [8-А].

5. Лингвистика текста, позволяет обучать таджикскому языку на филологических факультетах вузов страны в ракурсе обобщения знаний и информированности обучающихся о лингвистике, литературоведении и культурологии, способствуя формированию культуры чтения, восприятию образов художественного произведения, умения и навыков входить в мир познаний и нравственности автора литературного произведения, совершенному постижению содержания художественного произведения [10-А; 14-А].

6. Методика обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах вузов страны через литературные, специализированные тексты, систему различных коммуникативных, устных и письменных упражнений демонстрирует обучающимся единство совместимого процесса обучения и воспитания [5-А].

7. В диссертации подробно рассмотрена научная проблема текста как лингвометодической категории в контексте компетентного подхода к обучению таджикскому языку на нефилологических факультетах. Современная интерпретация текста занимает особое место в коммуникативном аспекте, лингвистика текста предстает как отдельная область науки со своими характерными целями и задачами - выявлением сущности и основ создания условий для межчеловеческой коммуникации и общения [9-А].

Рекомендации по практическому использованию результатов

С целью дальнейшего формирования научно-методических основ обучения таджикскому языку и культуре речи студентов нефилологических факультетов с использованием специализированных учреждений высшего профессионального образования Республики Таджикистан нами предложены следующие рекомендации:

1. Научно-методические основы формирования культуры речи студентов нефилологических факультетов на базе специализированных текстов по таджикскому языку с учётом обеспечения компетентного подхода к обучению, проверенной системы творческих упражнений и посредством опытно-экспериментальных работ, исходя из литературно-художественных текстов требуют дальнейших специальных исследований [1-А; 6-А; 8-А; 17-А; 18-А].

2. При упорядочении системы упражнений необходимо установить классификацию методов и направленностей развития речи, формирование культуры речи и ввести рациональную последовательность их реализации. В диссертации (вторая глава) предложена система упражнений, способствующих формированию и дальнейшему развитию речи студентов [11-А; 12-А; 17-А].

3. Использование системы упражнений, комплекса специализированных текстов, тестов для текущих проверок, предлагаемая учебная модель в целом будет целесообразной в процессе обучения преподавателями дисциплине таджикский язык по специальности на базе специализированных текстов на нефилологических факультетах [17-А; 11-А; 16-А].

4. Результаты теоретических и практических исследований свидетельствуют о том, что успешное преподавание таджикского языка и культуры речи студентам на основе специальных текстов углубляет специфику эвристической, исследовательской направленности и креативность в процессе обучения [1-А; 2-А; 16-А].

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ДИССЕРТАЦИИ ОТРАЖЕНЫ В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ:

I. Статьи, опубликованные в изданиях из Перечня ведущих рецензируемых изданий, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А]. Каримова Д. Кор бо матнҳои таҳассусӣ дар дарсҳои забони тоҷикӣ [Матн] /Д. Каримова // Номаи донишгоҳи ДДХ ба номи акад. Б. Ғафуров, 2015, №4(45). - С. 302-306.

[2-А]. Каримова Д. Активизация учебной деятельности студентов на уроках таджикского языка. [Текст] /Д. Каримова // Номаи донишгоҳи ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров, Хучанд, 2016, №2(47). – С. 259-262.

[3-А]. Каримова Д. Ташаккули салоҳияти иртиботӣ дар таълими забони тоҷикӣ [Матн] / Д. Каримова // Номаи донишгоҳ: Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. - Хучанд, 2022, № 2 (72). -С. 201-206.

II. Научные статьи, опубликованные в сборниках и других научно- практических изданиях:

[4-А]. Каримова Д. Интегрированное обучение таджикского языка в неязыковых факультетах[Текст] / Д. Каримова // Сборник материалов 2-ой Международной научно-практической конференции Наука и инновации Борисоглебского городского округа: образование, индустрия, строительство. - Борисоглебск, 2018. - С. 42-46.

[5-А]. Каримова Д., Тиллохоҷаева М.Н. Аҳамияти истифодаи таълими модуль дар дарсҳои забони тоҷикӣ. [Матн] /Д. Каримова // Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалии “CHALLENGES IN SCIENCE OF NOWADAYS”. – №6 ИМА. Вашингтон, Маркази интишороти илмии Inter Conf, 16-18 июли соли 2021. – С.184-189.

[6-А]. Каримова Д. Муносибати салоҳиятноки ба усули муаммовӣ заминаи асосии инкишофи малака ва мустақилият [Матн] /Д.Каримова// Конференсияи байналмилалии илмӣ-Аетодӣ: Масъалаҳои мубрами филологияи тоҷику ўзбек. - Хучанд, 2020. – С. 800-803.

[7-А]. Каримова Д. Таълими модуль дар тадриси фанни забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ. [Матн] /Д.Каримова// Свет знаний и добра. Материалы международной научной конференции, посвящённой 30-летию независимости Республики Таджикистан, по реализации Государственной программы совершенствования обучения и изучения русского и английского языков на период до 2030 года и 85-летию учёного-русиста Асимовой Башорат Сайфидиновны,- Худжанд: Ношир, 2021. - С. 419-424.

[8-А]. Каримова Д. Таълими забони тоҷикӣ тавассути матнҳои таҳассусӣ дар низомии кредитии таҳсил [Матн] /Д. Каримова// Сифат - меҳвари таълим, конференсияи илмӣ-Аетодии ҷумҳуриявии Воридшавии ҚТ ба низомии кредитии

тахсилот: ҳолат, муаммо ва роҳҳои инкишоф ДДБХСТ, -Хучанд, 2016. - С. 325-329.

[9-А]. Каримова Д. Истифодаи осори ниёгон дар тадриси забони тоҷикӣ барои донишҷӯёни гурӯҳҳои ғайрифилологӣ [Матн]/Д.Каримова//__Такмили сифати таълими забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дар партави Паёми Пешвои миллат. Маҷмӯаи мақолаҳои Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ба муносибати 75-солагии содрӯз, ҳаёт ва фаъолияти илмӣ-педагогии узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Корманди Шоистаи Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор Саидбой Шербоев. -Душанбе, 2019. - С. 103-104.

[10-А]. Каримова Д. Перомуни истифодаи дарси интегратсионӣ дар таълими забони тоҷикӣ (дар мисоли факултети геозкология) [Матн] /Д.Каримова// Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ бахшида ба Потенсиали табиӣ иқтисодӣ ва дурнамоии рушди сайёҳӣ дар Тоҷикистон 30- солагии Истиқлолияти ҚТ ва солҳои рушди деҳот ва хунаҳои мардумӣ. -Хучанд, 2021. -С.102-106.

[11-А]. Каримова Д. Перомуни омӯзиши истилоҳоти соҳавӣ дар дарсҳои забони тоҷикӣ[Матн]/ Д. Каримова // Ошёнӣ меҳр. Маҷмӯаи мақолаҳо бахшида ба 60-солагии номзоди илмҳои филологӣ, дотсент Олимова Ҳ. – Хучанд:Меъроҷ, 2016. - С. 125-131.

[12-А]. Каримова Д. Обучение таджикскому языку в неязыковых факультетах[Текст] /Д. Каримова// Уфуқи андешаҳо. Маҷмӯаи мақолаҳои олимони ва магистрантон бахшида ба рӯзи ҷавонон ва 25-солагии Истиқлолияти давлатии ҚТ.- Хучанд, 2016. - С. 21-25.

[13-А]. Каримова Д. Усули таълими ҳамгиро дар чараёни тадриси забони тоҷикӣ барои донишҷӯёни математика дар заминаи матн таҳассусӣ. [Матн] /Д. Каримова// Шамси маърифат: Маҷмӯаи мақолаҳо бахшида ба 60–солагии номзоди илмҳои филологӣ, дотсент Ш. Муҳаммадиев. -Хучанд: Ношир, 2017. – С. 172-180.

[14-А]. Каримова Д. Матни бадеӣ-Аанбаи асосии инкишофи нутқ [Матн]/ Д. Каримова //Маводи конференсияи илмӣ- амалӣ таҳти унвони «Хусусиятҳои татбиқи имлои забони тоҷикӣ дар синфҳои ибтидоӣ» бахшида ба.Каримова М.А.– Хучанд: Меъроҷ, 2019 -278 с.

[15-А]. Каримова Д. Истифодаи луғати имло дар чараёни дарс[Матн] /Д.Каримова// Уфуқи андеша.Маҷмӯаи мақолоти магистрантон, аспирантон ва доктарантон . -Хучанд, 2020. – С. 63-67.

[16-А]. Каримова Д. Санҷиш дар раванди таълим ва баҳогузорӣ ба он [Матн] /Д.Каримова//Уфуқи андешаҳо. Маҷмӯаи мақолоти магистрантон, аспирантон ва доктарантон. - Хучанд, 2022. - С. 43-50.

[17-А]. Каримова Д Усули муаммовӣ ва корбасти он дар дарсҳои забони Лингвистическое тоҷикӣ[Матн] /Д. Каримова//Уфуқи андешаҳо. Маҷмӯаи мақолоти магистрантон, аспирантон ва доктарантон. -Хучанд, 2022. - С. 50-55.

[18-А]. Каримова Д. Нақши машқҳои даврӣ дар ташаккули зеҳни донишҷӯён [Матн]/ Д. Каримова // наследие и развитие языкознания “Lisoniy meros va tilshunoslik taraqqiyoti” mavzusidagi xalqaro ilmiy–amaliy konferensiya materiallari /

Mas'ul muharrirlar – O.Tojiyev, Sh.Qahhorov. – Andijon davlat universiteti. 2023. – 470
bet. C.201–206

ХУЛОСАИ МУХТАСАРИ

автореферати диссертатсияи **Каримова Дилором Отахӯчаевна** дар мавзӯи «Асосҳои илмӣ-методии таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ (дар заминаи матнҳои таҳассусӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.08 – Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ (13.00.08.04 – Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӣ (таҳсилоти касбӣ))

Калидвожаҳо: забон, матн, машқ, таълим, омӯзиш, таҳлил, китоб, мазмун ва мундариҷа, ташаккул, нутқ, фарҳанг, салоҳиятмандӣ, муносибати босалоҳият, факултетҳои ғайрифилологӣ, матнҳои таҳассусӣ, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, санҷиш, озмоиш, натиҷа, ҷамъбаст, хулоса.

Объекти тадқиқот: асосҳои илмӣ-методии таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ дар заминаи матнҳои таҳассусӣ (ихтисоси «Таърих ва ҳуқуқ») ба шумор меравад.

Мақсади тадқиқот: коркарди низоми мураттаби таълими забони тоҷикӣ дар асоси методологияи илмӣ ва таҷрибаи пешорӯйи аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва дар амал санҷидашуда бо назардошти ихтисоси донишҷӯёни риштаи «Таърих ва ҳуқуқ» дар заминаи матнҳои таҳассусӣ бахшида шудааст.

Навгони илмӣ тадқиқот ин аст, ки бори нахуст дар илми лингводидактикаи ватанӣ коркарди асосҳои илмӣ-методии таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ дар робита бо илмҳои лингвистика, педагогика, психология ва дидактика бо таърих ба матн ба амал оварда шуд. Дар рисола матн ҳамчун категорияи лингвистӣ ва методӣ тафсири комил ёфта, дар партави муносибати босалоҳият ба таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ таҳқиқ гардид.

Дар заминаи озмоиши таълимӣ тавассути истифода аз қорбасти амсила ва тавсияҳои муаллиф маводи методӣ оид ба ҳар як дарс натиҷаҳои дилхоҳ дастрас намуд, ки аз муваффақиятҳои рисола маҳсуб меёбад ва дуруст будани фарзияи тадқиқотро собит месозад.

Дараҷаи истифода. Қисматҳои қорро ҳамчун маводи дар таҷриба санҷидашуда метавон дар семинару мизҳои мудаввар қироат намуда, ҳамзамон, истифодаи он дар раванди курси лексияҳо ва дарсҳои амалии методикаи таълими забони тоҷикӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ мактабҳои олии ва қолҷҳои омӯзгорӣ тавсия дода мешавад.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации **Каримовой Дилором Отахуджаевны** на тему «Научно-методические основы обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах (на основе специализированных текстов)», представленной на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования (13.00.08.04 – Теория и методика гуманитарных дисциплин (профессиональное образование))

Ключевые слова: язык, текст, упражнение, обучение, преподавание, анализ, книга, содержание, формирование, речь, культура, компетентность, компетентный подход, нефилологические факультеты, специализированные тексты, учреждения высшего профессионального образования, проверка, эксперимент, результат, обобщение, заключение.

Объект исследования: научно-методические основы обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах с использованием специализированных текстов (по профилю «История и право»).

Цель исследования: разработка упорядоченной системы обучения таджикскому языку на основе научной методологии, научно обоснованного и проверенного на практике передового опыта работы с учетом специализации студентов направления «История и право» на базе специализированных текстов.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые в отечественной науке лингводидактика с опорой на текст разработаны научно-методические основы обучения таджикскому языку на нефилологических факультетах во взаимосвязи с науками, лингвистика, педагогика, психология и дидактика. В диссертации текст как лингвометодическая категория полностью интерпретируется и исследуется в ракурсе компетентного подхода к обучению таджикскому языку на нефилологических факультетах.

Степень использования: результаты с использованием модели и рекомендаций автора могут применяться на семинарах и круглых столах, а также использоваться в процессе проведения курса лекций и практических занятий по методике преподавания таджикского языка на нефилологических факультетах вузов республики и педагогических колледжей.

ANNOTATION

on the abstract of **Diloro Otahujaevna Karimova's** dissertation on the topic "Scientific and methodological foundations of teaching the Tajik language at non-philological faculties (based on specialized texts)", submitted for the academic degree of candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.08 – Theory and methodology of vocational education (13.00.08.04 – Theory and methodology of humanities (professional education))

Key words: language, text, exercise, learning, teaching, analysis, book, content, formation, speech, culture, competence, competent approach, non-philological faculties, specialized texts, institutions of higher professional education, verification, experiment, result, generalization, conclusion.

Object of research: scientific and methodological foundations of teaching the Tajik language at non-philological faculties using specialized texts (in the "History and Law" profile).

The purpose of the study: to develop an orderly system of teaching the Tajik language based on scientific methodology, scientifically sound and practice-tested best practices, taking into account the specialization of students in the field of "History and Law" on the basis of specialized texts.

The scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time in the domestic science of linguodidactics, based on text, scientific and methodological foundations for teaching the Tajik language at non-philological faculties have been developed in conjunction with the sciences, linguistics, pedagogy, psychology and didactics. In the dissertation, the text as a linguistic and methodological category is fully interpreted and studied from the perspective of a competent approach to teaching the Tajik language at non-philological faculties.

Degree of use: the results using the model and the author's recommendations can be used at seminars and round tables, as well as used in the process of conducting a course of lectures and practical classes on the methods of teaching the Tajik language at non-philological faculties of universities of the republic and pedagogical colleges.